

J. Pitel

Pilsudski József

ÍRTÁK:

LIPCSEI-STEINER MIHÁLY

a lengyel hadsereg századosa

és

NEMES ERDŐS LÁSZLÓ

magyar királyi százados

Pilsudski tábornagy emlékiratainak
és

dr. POMARANSKI ISTVÁN

lengyel vezérkari őrnagy

munkájának részbeni felhasználásával.

A MAGYAR MICKIEWICZ TÁRSASÁG KIADÁSA.

BUDAPEST.

1935.

Felelős kiadó: Nemes **Erdőss László**.
Klein S. (Jupiter) nyomda, Budapest, VI. Lovag-utca 14.

PILSUDSKI JÓZSEF

Pilsudski József egyénisége, emberi arca, hadvezéri és államférfiúi jellemrajza, valamint élettörténete méltán érdeklik a történelmi jelenségeket kutató embert, mert *ő volt a jelenkor egyik legnagyobb történelemformáló alakja*, mert élete és munkássága nemcsak hazájának, Lengyelországnak sorsára volt döntő jelentőségű, hanem Európa északkeleti részének kialakulására is nagy hatással volt, mert egyéniségének bélyegét maradandóan ütötte rá egy nemzet lelkére és mert életével és munkájával a jelen és a jövő lengyel nemzedéknek szabott követendő irányt.

A történelem nagy alakjainak megismeréséhez és tárgyilagos értékeléséhez történelmi távlatra van szükség, de Pilsudski József alakjának plasztikus ábrázolásához már most is minden kellékünk rendelkezésre áll. Az az emberöltő, amelyet átélt, a világ és a lengyel nemzet egyik legmozgalmasabb korszaka volt, élete és munkássága sorsdöntő volt hazája történetében, de a Gondviselés által reászabott feladatát életében maradéktalanul befejezte, nagy tettei és nagy művei nem szorulnak utólagos magyarázatokra, vagy utólagos kiegészítésre. Egész és befejezett munkát végzett: nemzetét elindította azokon az utakon, amelyek a jövő boldogulása felé vezetnek. Nemes és egyszerű jellemének, hatalmas egyéniségének megismeréséhez sincs az idő elködösítő homályára, vagy a történelem utólagos igazolására szükség, alakja úgy áll előttünk fenséges méltóságában, mint a litvániai erdők évszázados tölgyfája.

Pilsudski József mint ember, mint szabadságharcos, hadvezér és államférfi valódi hős volt. Mint az ókori sorstragédiák hősei, a megváltozhatatlannak látszó kegyetlen sorssal vette fel a harcot, a végzetten szállt szembe nemzetete szabadságáért, de harca nem bukással, hanem fényes győzelemmel végződött. Kétségtelen, hogy győzelmét nemzetének történelmi igazsága és történelmi rendeltetése, valamint a világpolitikai helyzet kedvező alakulása is elősegítették, de a külső és belső nehézségeknek abból a chaosából, — amelyben a lengyel nemzet ebben a

sorsdöntő időkben volt, — csak az ő hősi egyénisége, hajthatatlan akaratereje és személyiségének lenyűgöző hatása alatt állá nemzedék tudta csak a nemzetet a végső győzelemre vinni.

Pilsudski József dinamikus egyénisége volt a háború előtt minden tevőleges lengyel megmozdulás hajtóereje, a háború alatt a lengyel fegyveres gondolat életrehívója és hatószellemé és a háború után a lengyel történelmi hivatástudat felébresztője. Egy rab nemzetből Pilsudski József teremtett szabad nemzetet és ezt a szabad nemzetet ő emelte történelmi hivatásértének és hatalmi öntudatának mai magaslatára.

Pilsudski József egyéniségének hősi vonásai szabadságharcosi pályafutásában domborodtak ki legjobban. Istenbe vetett rendületlen bizalommal hitt nemzete igazságos ügyében és a legreménytelenebb pillanatokban sem tántorodott el a végső cél-tól: hazája felszabadításától. Szenvedést, fáradságot, testi és lelki megaláztatást a legnagyobb odaadással tűrt és lelkét a hitvallók szent hitével fordította Isten felé, akinek igazságosságában, nemzetének történelmi és európai hivatásában és nem utolsó sorban saját akaraterejében bízva, nyílegyenesen tört előre a kitűzött cél felé. Az élet és a körülmények számtalanszor a földre terítették, de ő mindannyiszor talpraállott és rendíthetetlen kitartással folytatta szívós munkáját. A szabadságszeretetet a szülői házban édesanyja oltotta belé, a rabság gyűlölete az orosz iskolák megalázó, rabszolgai légkörében lett benne tudatossá és szibériai fogságának magányos óráiban vált benne döntő elhatározássá, hogy életét hazája felszabadítása ügyének szenteli.

Hősi mivoltának alapvonását fizikai és erkölcsi személyes bátorsága és halálfélelmet nem ismerő vakmerősége képezték. Annyi szenvedés és a rabság keserű órái után az orosz rendőrség kémszervezetének torkában fog hozzá a forradalmi szervező munkához, elfogatása után életével játszva szökik meg a félelmetes Péter-Pál erődből, majd a legnagyobb vakmerőséggel rohanja meg egy komor éjszakán az orosz csendőrökkel megrakott postavonatot, hogy a lengyel nép adóiból összeszedett aranyrubeleket a lengyel ügy számára szerezzék meg. Mint a lengyel lövészek parancsnoka, a világháborúban maroknyi csapatával elsőnek lépi át az orosz határt, rohanja meg Kielce-t és a háború vérzivatarában mindig az első sorokban küzd katonáival. A munka és a felelősség vállalásától sohasem riadt vissza és míg a kitűzött nagy célt el nem érte, mindig a harcot és a küzdelmet kereste.

Pilsudski József *a lengyel katonai gondolat, a lengyel honvédelmi akadt életrehívója és megszemélyesítője volt.* Már a békeévek idején benne alakult ki először az a gondolat, hogy az európai hatalmak egy bekövetkezendő háborúja esetén a lengyel nemzet nem várhatja tétlenül sorsának kialakulását, hanem lengyel fegyveres erőnek is részt kell venni a felszabadítás

munkájában. Ezért alapítja meg először titokban, majd később nyíltan a galíciai lövész csapatokat, ezért siet azokkal elsőnek a harcmezőre, ezért szervezi meg a P. O. W.-t, a titkos katonai szervezetet és ezért küzd rettenthetetlen bátorsággal légiós csapatokkal az oroszok ellen. Tudta, hogy el fog következni az az óra, amikor a lengyel földön a lengyel nép lesz az úr és tudta, hogy a nagy áldozatok árán kivívott szabadságot csak fegyveres erővel, jól szervezett hadsereggel lehet megtartani. Az orosz határt elsőnek átlépő légiós katonák ennek a gondolatának voltak első megvalósulásai és az ő kitartó szervező munkájának az eredménye volt az, hogy a felszabadulás pillanatában a lengyel nemzet ura tudott maradni a történelmi lengyel területeknek és az orosz támadást a kellő katonai felkészültséggel tudta fogadni és visszautasítani.

Pilsudski József született katona volt. Nem nevelték katonának, hiszen erre az orosz elnyomatásban felnőtt ifjúnak alkalma sem lehetett, de hivatástudata és harcos egyénisége, önszorgalmából végzett katonai tanulmányai, a világháborúban szerzett bőséges haditapasztalatai és végül az oroszok elleni hadműveletei, elsősorban az 1920 évi győzelmes varsói csatája a világ első hadvezérei sorába emelték.

Mint harcos rettenthetetlen volt és bátor, a csatatér minden szenvedését és fáradságát megosztotta katonáival; mint zászlóalj-, ezred- és dandárparancsnok felvette a versenyt bárkivel, mint hadvezér zseniális volt és vakmerő. A lövészcsapatok szervezése és kiképzése idején önszorgalmából elsajátított minden katonai tudományt, harcászati és hadászati érzékét és ismereteit a hadtörténelem alapos tanulmányozásával bővítette. Vele született harcászati érzéke, szervezőtehetsége, világos helyzetismeretei, óvatos és bölcs megfontoltsággal párosult gyors elhatározóképesége és a döntés pillanatában az erélyes és vakmerő cselekedetek jellemezték Pilsudskit, a hadvezért.

De nemcsak a háborúban, hanem a béke szervező és építő munkájában is nagyot alkotott. Az orosz háború után a legnagyobb eréllyel fogott hozzá a haderő kiépítéséhez és munkája eredményeképpen a lengyel hadsereg kiképzés, technikai felszerelés és harckészség tekintetében felveszi a versenyt a többi nagyhatalmak hadseregeivel. Katonái rajongtak érte, személyisége döntő jelentőségű volt a hadsereg szellemének kialakulásában, mert ő volt az, aki a háromféle nevelésű, a különböző kiképzésű és gondolkodású elemeket egységessé tette, ő a mai lengyel katonai szellem megalapozója.

Pilsudski József nemzete európai hivatásának történelmi vonalán állott. Ismerte a lengyelség geo- és ethnopolitikai helyzetét és tisztában volt azzal, hogy nemzete Kelet és Nyugat határán ellentétes világáramlatok és viláгурalmi állásra törekvő hatalmas fajok ütközőpontjában állandó veszedelemben él. Mint nagy elődei: a Piastok, a Jagellók, Báthori István és So-

bieski János, hazájára nézve a keleti veszedelmet tartotta a legnagyobbnak. A keleti veszedelem, amely egykor a népvándorlás késői hullámainak, a tatároknak és törököknek, a moszkovita fejedelmeknek, majd Rettenetes Iván támadásainak, később a cári imperializmusnak formájában fenyegette Európát és elsősorban Lengyelországot, most az ázsiai moszkovita bolsevizmus képében jelentkezett. A bolsevizmus fegyveres hatalmával Pilsudski József Varsó alatt hosszú időre végzett és ezzel nemcsak hazáját, hanem az egész európai kultúrvilágot is megmentette. De tisztában volt Pilsudski a nyugatról szorító germán törekvések veszedelmével is. Nemzetének hivatását nem abban látta, hogy a két világuralomra törekvő faj között ütköző, hanem kiegyenlítő erő legyen. Külpolitikájának alapját a francia-barátság képezte, nemcsak azért, mert ez a nagy nemzet ellensúlyozza a lengyelek hátában a germán tömegeket, hanem azért is, mert meggyőződése volt, hogy Európa egyensúlyi helyzetét, a szláv és germán erők előretörését és további térfoglalását csak a latin és a latin kultúrájú nemzetek, — mint a lengyel és magyar, — összefogása tartóztathatja fel. Készségesen elismert minden béketörekvést és a harmadik német birodalommal tíz esztendőre kötött megegyezéssel a nyugati határok kérdését hosszú időre állandósította. A német általános fegyverkezés kihirdetése, majd az ezt követő francia-orosz megegyezés után is, a halálát megelőző hetekben ismét az ő bölcsessége biztosította megnyugtató módon Lengyelország helyzetét az új politikai alakulással szemben. Lengyelország nagyhatalmi állása és szerepe elsősorban az ő politikai bölcsességének köszönhető: Európának ebben a szögletében ma már a lengyeleké a döntő szó!

Belpolitikai tekintetben mindig a szigorú alkotmányosság alapján állott. Az európai közvélemény Pilsudskit diktátornak nevezte, pedig ő soha sem volt a szó valódi értelmében diktátor. Sohasem törekedett a hatalomra és egyéni uralomra, pedig a sors nem egyszer adta a kezébe. Amikor a központi hatalmak összeomlása után a kormányzó és végrehajtó teljhatalom a kezébe került, első dolga volt azt az alkotmányos úton Összehívott országgyűlés kezébe átadni; amikor 1922-ben köztársasági elnökké választották, visszautasítja ezt a méltóságot. Amikor 1926-ban fegyveres erővel kénytelen rendet teremteni, a felajánlott elnöki méltóságot ismét visszautasítja. Szigorú alkotmányos érzülete, feltétlen demokratikus gondolkodásmódja nem tűrte a diktatórikus kormányzási formát, akár egyéni uralom, akár pedig a parlamenti uralom, a „sejnkrácia” formájában jelentkezett is az. Az ő számára valóban az állam üdve volt a legfőbb törvény, ő dolgozni és küzdeni akart nemzetéért és nem elismerést, vagy méltóságot szerezni. Hatalma nem a törvényeken, vagy a közjogi állásokon, hanem a lengyel nemzet feléje irányuló rajongásán, a közbizalmon és a közmegebecsü-

lésen nyugodott. És ebben a tekintetben Pilsudski József valóban diktátor volt: a lengyel lelkeknek és a lengyel szíveknek a diktátora!

Méltán mondta róla ravatala előtt a köztársaság elnöke, bogy: *„Fejét nem díszíti korona, kezében nem, tart jogart, de mégis szívünk királya és akaratunk ura volt. Életének félszázados munkájával egymásután hódította meg a szíveket és a lelküket, míg végül az egész országot bíborpalástba borította és az egész országot osztatlanul lelkének birodalmába vezette.”*

Politikai formák tekintetében az igazi népi alapon és a nép teljes bizalmán nyugvó erős központi kormányzatnak volt a híve. Az 1919 évi un. „kis alkotmány” alapvető hibáját és hézagait hamar felismerte és annak a történelmi rendi országgyűlések liberum veto-jához való hasonlatosságát a legnagyobb veszélynek tartotta. Ez készítette arra, hogy amikor a parlamenti uralom szennyos hullámai már-már elborították az egész nemzetet, fegyveres erővel ragadja ismét magához a hatalmat, de nem azért, hogy azt magának tartsa meg, hanem azért, hogy azt ismét az alkotmányos tényezőknek adja át. Élete utolsó éveiben az új alkotmány megalkotásán dolgozott és legfőbb gondja az volt, hogy nemzetét ebben a tekintetben is rendezett viszonyok között tudja.

A nemzetiségi kérdésben engedékeny és megértő volt. Mint aki maga is idegen elnyomás alatt született, jól ismerte a kisebbségi sorsot: az ő sugallatára készült az 1921. évi alkotmány 109. és 118. cikkelye, amely az új alkotmányban is változatlanul bentfoglaltatik és amely a kisebbségeknek Európa más államaiban alig található jogokat biztosít.

Előző sorainkban megkíséreltük Pilsudski József szabadságharcosí, hadvezéri és államférfiúi arcképét megrajzolni. Pilsudski József emberi arcának megrajzolása már messzebb vezetne és túlhaladná e munka terjedelmét. Pilsudski József erős emberi érzéstől, a valódi humánumtól áthatva, minden dolgok mértékévé az embert, tágabb értelemben a nemzetet tette: általános emberszeretete, fajához és nemzetéhez való ragaszkodása volt a rugója minden tettének. Emberi nagyságai között talán mérhetetlen szerénysége és igénytelensége volt a legnagyobb. A szegény litván kisnemesi családból származó, a szibériai számkivetés, a forradalmár és szabadságharcos fekete kenyeren felnőtt Pilsudski még pályája legmagasabb polcán is puritán és egyszerű maradt. És éppen ez a végtelen egyszerűsége, életmódjának, dísztelen katonaruhájának és közvetlen megjelenésének intimitása volt az, ami közelhozta őt a lengyel nemzet szívéhez, ami minden lengyel barátjává, a nemzet nagy atyjává avatta. Pilsudski József nem zárkózott a hatalom és a magánosság elefántcsonttornyába, hanem mindig a nemzet minden tagjával való közvetlen kapcsolatot kereste. Lelke szociális tartalommal volt tele, ízig-vérig demokrata volt, aki

a hatalom polcán sem feledte, hogy a nemzet igazi akaratát nem a kiválasztottak, hanem az egyszerű emberek: a kispolgárok, a földművelők és a munkások képviselik. Ajtaja mindig nyitva volt mindenki előtt és széles látókörét és tiszta áttekintését elsősorban annak köszönhette, hogy a nép szükségleteit személyes tapasztalatokból ismerte.

Mint aki maga is megjárta a nyomorúság, a szenvedés és a szegénység iskoláját, sohasem vesztette el közvetlen kapcsolatait az étellel és a köznéppel. Pilsudski József valóban népszerű volt, a nép magáénak tartotta, a maga életét, céljait és egyéniségét látta benne megtestesülve. És éppen a nemzetéhez való szoros közelsége volt az, ami őt naggyá tette és már életében történelmi arányúvá magasztosította.

De Pilsudski József nemcsak a lengyel nemzetnek, hanem a világtörténelemnek is nagy hőse volt. Mint a varsói csata győzedelmes vezére egész Európa feje felől háritotta el a bolsevista veszedelmet, mint nemzetének vezetője döntő szavát mindig az általános világbéke szempontjából mondta ki. Bennünket magyarokat különösen kedvelt, tisztán látta a két nemzet azonos európai hivatását és nagyra értékelte azokat a történelmi és kulturális kapcsolatokat, amelyek a két nemzetet összekötik. Halála pótolhatatlan veszteség a lengyel nemzet számára, de vesztesége az európai népeknek is, mert hatalmas alakja a békének és a megnyugvásának volt biztos alapja Európának abban a részében, amelyben az ő szava volt a döntő.

A lengyel nemzet legnagyobb fiát, történelmének egyik legnagyobb alakját siratja Pilsudski Józsefben, de az a nemzeték, amely tőle tanulta a hazaszeretetet és a hazáért való szolgálatot, az ő szellemében él és munkálkodik tovább, *„őrtállunk házaink küszöbén — fogadta meg ravatala előtt az egész nemzet nevében a köztársaság elnöke, — hogy semmivel meg ne kisebbedjék az erényeknek az a kincstára, amelyet reánk hagyott, semmi el ne vesszen az ő nagy örökségéből s hogy szelleme, amelynek a Lengyelország sorsa feletti aggodás miatt nem volt nyugalma, békében nyugodhassék az örökkévalóságban”*

Nemes Erdős László.

PILSUDSKI JÓZSEF ÉLETE

I.

Pilsudski családja, gyermekkora és iskolai évei.

Az újjászületett Lengyelország első vezére, Pilsudski József 1867 december 5.-én született Litvánia *Swieciany-i* kerületének egy kis falujában, Zulow-ban. Régi litván nemesi családból származik, a negyedik gyermeke és második fia volt Pilsudski Vincének és *Billewicz* Máriának.

Pilsudski atyja, ősrégi litván földbirtokos család sarja, köztiszteletben álló egyéniség volt, aki az 1863.-i lengyel felkelés alkalmával Zmudz-ban polgári biztos volt. A felkelés leverése után az oroszok üldözték, ezért állását ott kellett hagynia és Zulow-ba költözött át.

A tábornagy édesanyja, aki rendkívüli jellemtulajdonságaival igen nagy hatással volt gyermekei jellemére és szellemi fejlődésére, a legszebb típusa volt azon idők lelkes és hazafias honleányainak. A gyermek Pilsudski lelke édesanyja gondos nevelése alatt bontakozott ki és a családi és nemzeti hagyományok, valamint a nemrég múlt felkelés emlékei, — amelyről a családi tűzhelynél annyit regéltek — szították benne az izzó hazaszeretet lángját. Amikor pedig írni és olvasni megtanult, a nagy költők művei gyakoroltak nagy hatást reá.

Ziuk*) (így nevezték Józsefet rövidítve) gyermekkora — mint maga írja, — idillikus és angyali lehetett volna, ha édesapjuk komolysága nem fakasztott volna gyakran könnyeket édesanyjuk szeméből, ami mély és maradandó benyomást keltett a gyermekekben. A családi háznak ezt a komorságát az 1863—64.-i felkelés leverésének még új és fájó emlékei okozták és a lengyel és litván nemzeti, családi és vallási élet üldözése csak növelte Pilsudski gyermekkorának ezt a sötét hangulatát.

„*Anyánk rajongó, szélsőséges hazafi volt és nem is igyekezett a felkelés leverése felett érzett fájdalomt és panaszait eltitkolni előlünk, sőt úgy nevelt bennünket, hogy állandóan a haza ellenségei elleni küzdelemre buzdított*” — írja édesanyjáról egy helyen Pilsudski József. A hazafiságnak ebben az

*) Olvasd: Zsuk.

izzó légkörében fejlődött ki gondolatvilága, dobogott a szíve és bontakozott ki Lengyelország jövőjéért szabadságáért hevülő lelke. A gyermekeivel folytatott beszélgetéseket édesanyjuk mindig Krasinski zsoltárával kezdte: „Feltámad még Lengyelország az Úr nevében ...” és gyermekei fejlődő lelkébe a nemzeti feltámadás hitét véste bele.

Az 1875. évi gazdasági válság következtében a Pilsudski család kénytelen volt gyermekeivel együtt Wilnoba költözni, ahol Ziukot abba az állami gimnáziumba írták be, amely az ősi, nagyemlékű egyetem épületében volt elhelyezve. Az iskolában meggyőződött anyja elbeszéléseinek szomorú igazságáról. Itt került először érintkezésbe azokkal a rettegett oroszokkal, akikről már annyit hallott, akiknek nevelni és tanítani kellett volna őt és hamarosan megérezte azt a rosszindulatot és erőszakosságot, amellyel minden lengyel életmegnyilvánulást elnyomni igyekeztek. Ebben az iskolában élte át első lelki megpróbáltatásait. Mennyi mindent kellett eltűrnie, mennyit kellett elszenvednie, mennyi megszégyenítést kellett elviselnie, hányszor kellett indulatait megfékeznie, amikor a harag és megbánottság érzete ragadta el! Hosszú évek múltán mondta egyszer, hogy nagyon sokáig, ha rosszat álmodott, az álom kínzó lidérce mindig orosz tanítója képében jelent meg.

A gyermek Pilsudski igazi iskolája továbbra is a szülői ház maradt, ahol édesanyja oltotta belé és testvéreibe a lengyel érzelmeket. *) Édesanyja legfőbb anyai és nevelői kötelességének azt tartotta, hogy gyermekeit önálló gondolkodásra, meggyőződésre és véleménynyilvánításra szoktassa és „... *legifjabb éveinktől kezdve, — írja Pilsudski József, — iparkodott bennünk az önálló gondolkodást kifejleszteni, igyekezett bennünk a személyiséget és egyéniségét kialakítani, amely az én gondolatvilágomban azt az értelmet nyerte, hogy: csak az méltó az ember nevére, akinek bizonyos meggyőződése van és azt, tekintet nélkül a következményeire, kész nyilvánosan is hirdetni!*”

A gyűlölt orosz tanárok és nevelők lélekmérgező munkájának ellensúlyozására a felsőbb osztályokban Pilsudski, Bronislaw bátyjával, a későbbi tudós utazóval és etnográfussal**) együtt önképzőkört alapított, amelynek célja az volt,

*) Pilsudski idősebb testvérei: Ilona (szül. 1864., megh. 1917.), Zsófia (szül. 1865.), férjezett dr. Kadenacy Boleslawné, Bronislaw (szül. 1866., megh. 1918.) fiatalabb testvérek: Ádám (szül. 1869.), Kázmér (szül. 1871), Mária (szül. 1873., megh. 1921), férjezett Judiniewicz Cézárné, János (szül. 1875), Ludovika (szül. 1879., megh. 1929), férjezett Majewski Leoné, Kasper (szül. 1881., megh. 1914), végül meg kell említeni még az 1882.-ben született ikreket, Pétert és Tódort is, akik csecsemő korukban haltak meg.

**) Meghalt 1918.-ban Parisban.

A tábornagy édesanyja.

hogy a lengyel történelmi és irodalmi téren hiányos nevelésüket és ismereteiket kiegészítsék és tökéletesítsék. Prus, Orzeszkowa és Sienkiewicz munkáinak tanulmányozása után, — amely abban az időben tilos volt, — Mickiewicz, Slowacki és Krasiński munkáit vették kézbe és ezek hatása alatt nagy gondolatok és elhatározások ébredtek a fiatal gyermekek lelkében.

Az édesanyjától örökölt szabadságszeretetet akkor vált tudatossá az ifjú Pilsudski lelkében. A lengyel romantikusok hatására tört ki elemi erővel lelkéből a szabadságvágy érzete és akkor vált döntő elhatározássá benne, hogy életét a lengyel nemzet felszabadításának fogja szentelni.

Nyolcadikos gimnazista volt Ziuk, amikor a forrón szeretett édesanyja 1884 szeptember 1-én, hosszas betegeskedés után, élete teljében, alig 42 éves korában meghalt. Hogy milyen nagy volt az édesanya hatása fiára, hogy milyen mély érzéssel szerette őt a fiú, arról a következő sorok tanúskodnak: *„Amikor összeütközésbe kerülök önmagammal, amikor minden ellenem fordul, amikor köröttem a harag és bosszúállás vihara tombol, amikor még a körülmények is szándékaim ellen szólnak, akkor mindig felteszem magamnak a kérdést, vajjon mit parancsolnál az édesanyám ebben az esetben? És úgy teszek, amiről azt hiszem, hogy az ő akarata, az ő véleménye volna”*. És élete alkonyán is, ha édesanyjáról beszélt, csak úgy említette, hogy „szeretett anyácskám”, vagy „szeretett mamuskám”.

Ugyanebben az évben kezdi tanulmányozni — mint írja — a „szocialista divat hatása alatt” a szociológiai irodalmat és olvasmányai révén a radikális társadalmi felfogás hatása alá kerül, amely a régi kiegyező pozitívista felfogás hatása alatt alakult és fejlődött ki, amely lengyel pozitívizmus a nemzeti harc súlyát pusztán a kulturális és gazdasági térre helyezte.

Pilsudski gondolatvilága olvasmányai révén, főleg Tolsztoj és Dosztojevszkij hatására átalakult. Belátta, hogy a lengyel társadalom gyenge és a régi romantikus ábrándok nem vezetnek a siker útjára. Belátta, hogy a nemzet nagy tömegét alkotó földbirtokos nemesség és parasztság szervezetlen és ezért egy másik társadalmi rétegre, a még tettekre kész munkásságra kell építeni a felszabadulás munkájának alapjait. Meggyőződésévé vált, hogy Lengyelország politikai felszabadítása első-sorban egy szociális forradalmi megmozduláson át érhető el.

II.

Pilsudski az ifjúsági vezér. Elfogatása, szibériai száműzetése. Részvétele a szocialista mozgalmakban, a „Robotnik” szerkesztője, újabb elfogatása, szökése osztrák területre.

A középiskolai tanulmányok utolsó éveiben Pilsudskiban nemcsak a szabadságvágy vált tudatossá, nemcsak a lengyel nemzet felszabadításának gondolata lett kiolthatatlan vezéreszmévé, hanem lassan kialakultak benne a követendő módszer körvonalai is. Belátta, hogy a tétlenség és csendes várakozás eredményhez nem vezet, hogy cselekvésre van szükség és a lengyel népet fel kell rázni évszázados közönyéből. Egyre jobban meggyőződésévé vált, hogy életét és munkásságát a lengyel nemzet felszabadítása ügyének kell szentelnie és ettől kezdve cselekvő részese és vezetője lett minden szabadságmozgalomnak.

Az érettségi vizsgát 1885-ben tette le és a Charków-i egyetem orvosi szakára iratkozott be. Azonnal belépett az egyetemi ifjúság összeesküvő csoportjába és mint annak egyik főirányítója résztvett a diákmozgalmakban, amiért az egyetem tanácsa már a következő évben eltávolította az iskolából. Ekkor Wilno-ba megy vissza és összeesküvő munkáját az ottani ifjúság között folytatja. De nem az volt a sorsa, hogy sokáig a tanulóifjúság vezére legyen. Amikor Uljanow Wladimir, Lenin fivére III. Sándor cár ellen merényletet tervezett, neve a Szentpéterváron tanuló Bronislaw bátyjával együtt a rendőrség kezébe került. És noha a leleplezett összeesküvésben sem Bronislaw, még kevésbé József nem vettek részt, letartóztatták őket. Előbb Bronislaw, aki Uljanow iskolatársa volt, majd 1887 március 20.-án az állandóan Wilno-ban tartózkodó József került a rendőrség kezére. Bronislawot 15 évi kényszermunkára ítélték, amit Szakhalin szigetén kellett letölteni, Józsefet pedig a szentpétervári Péter-Pál erődbe szállították és bár csak min tanút hallgatták ki, ugyanabban az évben öt évi kelet-szibériai számkivetésre ítélték, ami annak idején a legnagyobb közigazgatási úton kiszabható büntetés volt. A Péter-Pál erődből előbb a Lena folyó mentén fekvő Kirensk-be vitték, majd

1890-ben Tunca-ba került. A száműzetés első napjaiban tette elernyedni és apjához írott levelei arról tanúskodnak, hogy pillanatnyilag a kétségbeesés lett rajta úrrá. De hallatlan akaratereje győzedelmeskedett és lelkes elszántsága, tudásvágya a száműzetés látszólag terméketlen éveit is gyümölcsözővé tették. A száműzetés fájdmán és a könyörtelen orosz katonai és rendőri rendszer okozta testi és lelki szenvedéseken felülemelkedve ismét tanulmányaihoz lát. Újból és alaposan tanulmányozza Marx „Kapital“-ját, azt keresve benne, amit az elnyomott lengyelek számára értékesíthet. Így alakult ki és mélyült el benne az a meggyőződés, hogy a régi társadalmi osztályok már minden cselekvésre képtelenek és a munkásság kulturális kiképzése és szociális megerősödése, főleg pedig annak alapos megszervezése képezheti csak a lengyel szabadságmozgalom alapját. A munkásság szocialista szervezkedése abban az időben már világszerte nagy fejlődést vett, míg a többi társadalmi osztályok, de különösen a három állam területén élő elnyomott lengyelség, teljesen szervezetlenek voltak. A száműzetésben határozta el Pilsudski, hogy hazatérve a szocialista munkásmozgalmakba kapcsolódik és azon az úton keresi a felszabadulás útját.

A száműzetésben ismerte meg a lengyelek legnagyobb ellenségének, az orosz népnek a jellemét is. Pilsudski mindig az oroszokat és az orosz uralommal járó ázsiai bizantinista szellemet tartotta a lengyelség legnagyobb veszedelmének. A száműzetés keserű éveiben bő alkalma nyílt az orosz nép megismerésére és itt fedezte fel a minden orosz lelke mélyén öntudatlanul is ott szunnyadó imperialista hajlamot.

A száműzetésben, Tomszkban ismerkedett meg azzal az emberrel, akihez olyan nagy szeretet fűzte, aki olyan szerepet játszott Pilsudski szociális világnézetének kialakulásában és aki olyan nagy hatással volt a lengyel függetlenségről alkotott felfogására. Ez, az akkor még 35 éves Szwarc Bronislaw volt, aki a felkelés előkészítésében, mint a forradalmi központi bizottság tagja vett részt, a felkelés leveretése után Schlüsselburgban volt fogoly (ahol a még életben levő Lukaszinszkival is találkozott) onnan pedig Tomszkba internálták. Szwarc azt írta emlékirataiban, hogy Pilsudski József volt az első, aki a felkelés leverése óta, a távoli lengyel hazából az újabb mozgalmak hírért hozta és Pilsudskit már akkor nagyravivatott egyéniségnek tartotta. Valósággal atyai szeretettel vette körül a fiatal száműzöttet és példát mutatott neki, hogyan kell forró hittel és reménnyel bízni a lengyel haza szebb jövőjében. „Öreg barátom...” emlékezik meg róla sok év elmúltával a már szabad lengyel földön Pilsudski.

Pilsudski szibériai száműzetésében elhatározta, hogy hazájába való hazatérése után újjászervezi a nemzetközi alapon működő szocialista köröket, de előbb megszünteti azoknak pro-

letár jellegét. Ezen körök vezéreivel a száműzetésben találkozott és ezek voltak abban az időben a legnagyobb függetlenségi párt képviselői. A szocialisták szervezésével Pilsudski egy olyan nagy szervezetet akart létesíteni, amely a függetlenség ügyét szolgálta volna és amelynek a hiányát az egész lengyel társadalom érezte.

A száműzetés után 1892-ben tért haza Wilno-ba. Itt már működött egy olyan szocialista szervezet, amelynek egyik célja a lengyel politikai függetlenség helyreállítása volt. Egyidejűleg, a lengyel szocialisták kitartó munkájának eredményeképpen, Parisban is alakult egy forradalmi szervezet, amely a zászlójára, — más jelszavak mellé, — a lengyel függetlenséget is kitűzte. Pilsudski Wilno-ban válaszütra került. Választania kellett a békés, nyugalmas vidéki élet, vagy a nemzeti ügyért vívandó harc között, amelyről elhunyt édesanyja olyan sokat beszélt és amelynek már anyai gondolatát szentelte. Pilsudski József habozás nélkül ezt az utat választotta.

Belépett a Wilno-i szocialista pártba és rövidesen az ottani munkásszervezetek vezetője lett. Végül az összes lengyel munkásszervezetek a lengyel szocialista pártba (Polska Partja Socjalistyczna) tömörültek, amelynek az egyik alapítója Pilsudski volt. A szociális eszmék is az orosz uralom ellen dolgoztak: a lengyel munkásság olyan ellenállhatatlan erővel küzdött céljaiért, hogy Lengyelország szabadsága kivívásának legnagyobb harcosai lettek.

És mint ahogy egyszer Kosciuszko parasztgúnyát öltött, hogy ezzel is jelezze a honpolgári egyenlőséget, úgy Pilsudski József is felvette a munkászubbonyt és odaadta életét a szent ügy szolgálatára. A munka terhétől összetört és nyomorgó lengyel népek megmutatta az élet igazi értelmét és célját, megmutatta, hogy a cél érdekében hogyan kell megvívni a harcot a nemzeti és társadalmi egyenlőségért és így ő volt az, aki először fogalmazta meg a lengyel társadalom célkitűzéseit.

A mindenkitől elhagyott lengyel népek legtevékenyebb szervezője lett. Mint az első munkás bizottság, valamint a későbbi központi munkás bizottság tagja, kis csoportjával azonnal megfeszített munkához látott. Mivel ismerték a nyomtatott betű hatalmas erejét, Lipniska-ban egy kis nyomdát alapítottak. A nyomda vezetője Pilsudski és barátai voltak: Wojciechowski Stanislaw, a későbbi köztársasági elnök és Sulkiewicz Sándor, aki 1916-ban mint az 1. légiós dandár őrmestere halt meg. Maguk írták, szedték és nyomtatták kiadványaikat és gyakran maguk hordták széjjel az olvasóknak.

Ez a kitartó csendes munka, amely hatását a lengyel nép széles rétegeiben érezte, a munkásság keblében a szabadságszeretet tüzét gyújtotta meg és tartós hatású lett. Igen sok röpiratot nyomtattak és megalapították a „Robotnik” (Munkás) című lapot, amely csakhamar a párt szócsöve lett.

A „Robotnik” csakhamar népszerűvé lesz. Pilsudski „Viktor elvtárs” néven sorra látogatja a gyárvárosokat és személyes megjelenésének szuggesztív erejével egyre jobban megnyeri a munkásság bizalmát. De a „Robotnik” hamarosan túllépi a szocialista körök határait és eljut a lengyel értelmiség és parasztság kezébe is, sőt a távoli orosz helyőrségek laktanyáiban is gyakran olvassák a katonai szolgálatukat teljesítő lengyel ifjak a lap egyszerű, de lendületes és meggyőző cikkeit. Számos önkéntes munkatársuk jelentkezett és 1895 nyarán a nyomdát Wilno-ba helyezték át, majd 1899-ben Lodz-ba, a legnagyobb ipari központba költözködtek, amely akkor még csendes és nyugodt munkásváros volt. Ebben az évben vette nőül Pilsudski Koplewski Juszkieviczowa Máriát, egy mérnök özvegyét, akivel néhány év előtt ismerkedett meg a Wilno-i párt-szervezetben.*)

Publicisztikai, propaganda és tanító tevékenysége mellett Pilsudski igen nagy gondot fordított pártja szervezésére, amely egyre jobban a lengyel politikai mozgalmak élére került. Gyakran járt külföldi összejövetelekre és megbeszélésekre, ahol külföldi politikusokkal és közéleti férfiakkal találkozva, megismertette velük Lengyelország ügyét. 1898-ban Londonban bő előszóval ellátva kiadja „Imeretynski herceg emlékiratait”-t. Ez a munka igen nagy port vert fel, mert felfedte az igazi arcát a varsói orosz tábornok kormányzónak, akit a kiegyező lengyel párt arra vett rá, hogy a lengyelek iránt barátságos érzelmeket mutasson. Pilsudski ebben a munkában felfedte azokat az állítólagos engedményeket, amelyeket a kiegyező párt Oroszország javára és a lengyelek kárára akart nyújtani.

A nehéz munka, a lengyel lelkek nemzeti öntudatának felébresztése pedig folyt tovább. Amikor már az egész országot elárasztották röpirataikkal, amelyben a gondolkodó elméket az új eszmékkel és jelszavakkal ismertették meg és számtalan segítő kezet nyertek meg a munkára, tevékenységüket fokozatosan tovább építették. Tudták, hogy el fog következni az az óra is, amikor majd szemtől szembe kell állni az ellenséggel és életüket is kockáztatni kell, ezért fel kellett világosítani embereiket a veszélyről. Ebben az időben már megkezdődtek a májusi munkástüntetések és gyakran rendőri, vagy katonai beavatkozásra is sor került. A tüntetéseknek az volt a célja, hogy a hazafias érzést felkeltsék és a nemzetet a cselekvésre készítsék elő.

A pártot ekkor azonban váratlan csapás érte. Az orosz rendőrség 1900-ban Lodz-ban felfedezte a nyomdát és február 21.-ről 22.-re virradó éjjel Pilsudskit és feleségét, akik a nyomdát lakásukon rejtegették, letartóztatták. Ez a csapás, de főleg a vezér elvesztése igen fájdalmas volt és az első pillanatban

*) 1912 -ben hunyt el Krakkóban, Wilnóban van eltemetve.

senki sem tudta, hogy mit tegyen. Még a leghevesebb összeesküvők sem mertek semmit sem tenni. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig. Pilsudskinak akkor már annyi barátja volt, hogy hamarosan találtak olyanokat, akik helyettesíthették és a munka fennakadás nélkül folyt tovább, bár nagy gondot okozott a vezérnek a fogságból való megszabadítása. Pilsudskit az oroszok a varsói citadella X. számú pavillonjába szállították, ahonnan mint beteget a szentpétervári rabkórházba vitték. Innen egy Mazurkiewicz Wladyslaw nevű lengyel orvos segítségével sikerült Rewal-ba szöknie, onnan Riga-n át Kiew-be ment, ahol megtekintette az újonnan felállított titkos nyomdát. Kiew-ből Polesie-be ment, ahol egy barátja birtokán a feleségével találkozott, akit az oroszok óvadék ellenében bocsátottak szabadon és a Zamojski család hatalmas erdősegein át bujdokolva osztrák területre szöktek át.

Pilsudski, mint a wilnoi gimnázium növendéke.

III.

Külföldi utazásai, az orosz-japán háború, vállalkozások orosz területen, a lövészcsapatok megalakítása, a lengyel légiók a világháborúban, Oroszlengyelország felszabadulása, Pilsudskit a németek Magdeburgban internálják.

Pilsudski szerencsés menekülése után Krakkóban telepedett le, majd rövid ideig külföldön utazott és néhány hónapos londoni tartózkodás után 1901 augusztusában, tehát menekülése után egy évre már Krakkóban ismét munkában találjuk. Az emigrációban a P. P. S. olyan vezérei, mint Jodko Witold, Miklaszewski Boleslaw, Masilewski Lew és Jedrzejewski Boleslaw Antal voltak a munkatársai.

Krakkóból 1902-ben újból Londonba utazik és útközben Franciaország, Németország és Svájc ipari központjaiban is megáll. Egy ilyen alkalommal találkozott Fryburgban Mosciski Ignáccal, a lengyel köztársaság jelenlegi elnökével is, akivel 1896-ban Londonban egy szocialista kongresszuson ismerkedett meg. Pilsudskit külföldi útjaira az az elgondolás vezette, hogy külföldi segítség nélkül a három részre osztott Lengyelország felszabadítása nem valósítható meg és ezért a külföld által kevésbé ismert lengyel ügynek propagandát akart csinálni.

Ebben az időben az orosz-japán háború kitörése már előrelátható volt és ez az alkalom kitűnőnek látszott arra, hogy az orosz hadsereg hátában a Lengyel Királyságban a felkelést kirobbantsák. Pilsudski azt is remélte, hogy maga az orosz nép is fel fog lázadni, ami a lengyel ügynek csak hasznára lesz. De a felkeléshez hiányzott a katonai erő, a fegyverek és a pénz. Az alkalmas pillanatot pedig mindenáron ki akarták használni, hogy egyrészt felrázzák a már letargikus közönybe merült lengyel társadalmat, másrészt pedig, hogy a lengyel nemzet sorsát megismertessék a szabad népekkel és nemzetekkel.

Pilsudski új tervet készített. Minden erejével azon fáradozott, hogy a királyságban megakadályozza a mozgósítást, amely a lengyel ifjúság ezreit vitte volna távol keletre, hogy ott idegen célokért áldozza életét és véréit. Gondolata a lengyel nemzet lelkében nem talált visszhangra. Ekkor 1904-ben a londoni ja-

pán követ közbenjárásával Tokióba ment és a japán kormány-
nak segítség ellenében felajánlotta, hogy az oroszok hátában
megszervezi a felkelést, de a japánok, nem ismervén jól a lengyel
ügyet, ajánlatát visszautasították. Pilsudski sikertelenségé-
nek egyik oka az volt, hogy ugyanakkor Tokióban tartózkodott
Dmowski Roman, a kiegyező párt vezére is, aki a japán
vezető köröket Pilsudski terve ellen hangolta.

Az orosz mozgósítás megakadályozása és a japán segítség
tehát nem sikerült. Pilsudski elkeseredetten és csalódva látta,
hogy erre a lengyel nemzedékre nem építhet, mert a gerinctelen
lengyel társadalom irtózik a fegyveres felkelésnek még a gondolatától is.
A kiegyező párt támadásba is vette Pilsudskit és röpirataiban őt és táborát „az 1883-at megismételni akaró
őrült”-nek nevezte.

De csalódott Pilsudski a szocialistákban is. A lengyel szocialista
párt, a P. P. S., amelynek tíz esztendeig egyik vezére volt, 1906-ban törölte programjából a lengyel függetlenség
gondolatát. Az akkori idők liberális és anyagi eszmevilágának
megfelelően az embereken valami túlzó realizmus lett úrrá,
amely a nemzetköziség és az egyetemes emberiség ködös esz-
meképében látta a jövő boldogulásának útját. A lengyel értelmiségi,
birtokos és paraszt osztály a nemzeti ügy iránti teljes
közönnyel tengette életét, a munkásság pedig a társadalmi cél-
kitűzést a nemzeti célok fölé emelte. Pilsudski lelke ebben a re-
ménytelen időben hatalmas válságon ment keresztül. Belátta,
hogy a nemzet közönyét propagandával és rábeszéléssel nem
lehet megtörni, hanem a legszélsőségesebb eszközökkel kell fel-
rázni és megrendíteni azt.

Ettől kezdve állandóan azt hangoztatta, hogy önálló had-
sereg nélkül Lengyelország sohasem vívhatja ki függetlenségét
és a fegyveres erő szervezését titokban azonnal meg kell kez-
deni.

Eredeti tervét, hogy az orosz mozgósítást megakadályozni,
vagy legalább is zavarni igyekszik, nem adta fel és emberek és
fegyverzet hiányában ügyes szervezéssel igyekezett megfelelő
erőre szert tenni. Egy harcos szervezetet létesített, amely ap-
róbb csoportokból állott. Az általános felkelés szervezése na-
gyobb katonai egységeket kívánt volna, de ehhez hiányzott az
ember és a fegyver. A 15—20 főnyi, elszánt és a szabadság-
szeméért rajongó lengyelből álló kis osztagok különböző irányból
törtek be az orosz területre és ott a katonailag jelentős beren-
dezkedéseket, mint hidakat, pályaudvarokat, vasútvonalakat és
raktárakat felrobbantották, az orosz hatóságokat terrorizálták,
megtámadták a rendőri és katonai őrségeket és hivatalokat, ma-
gasállású személyek ellen bombamerényleteket intéztek. Egyi-
dejűleg néhány nagyobb városban, mint Varsóban és Lodzban
utcai tüntetéseket szerveztek. Az első ilyen tüntetés Pilsudski

parancsára 1904 november 13.-án Varsóban a Grzybowski téren zajlott le.

Ez volt a lengyel szabadságharc kezdete.

A forradalmi mozgalmak és az állandó munkássztrájkok, amelyek már az egész országban általánossá váltak, kedvező légkört teremtettek Pilsudski tervei számára. Később, 1906-ban a krakkói osztagok már fegyverrel, lőszerrel és robbantó eszközökkel is el voltak látva, amit a nagy nehézségek árán összegyűjtött garasaikon vettek és már gyakrabban betörték az orosz megszállás alatt álló területre. Pilsudski intézkedéseinek és utasításainak végrehajtói, a felkelő csoportok vezetői ebben az időben Kusabek József, Bergier Boleslaw, Prystor Sándor, Slawek Valér, Jedrzejewski Stanislaw és Nelken János voltak. Végül azonban ezek a kis osztagok ebben az állandó veszélyt jelentő és kimerítő vállalkozásokban testileg és lelkileg is teljesen kimerültek, mert nehéz munkájuknak alapjában véve nem sok eredménye volt. Néhány havi emberfeletti küzdelem után, az ellenség golyóitól megszagatva, erejük szertefoszlott. A további eredményes harchoz hiányzott az ember és az anyag és végül a küzdelmet abba kellett hagyni. Az utolsó ilyen betörési kísérletet *Bezdany-ban*, a Wilno-i kerületben 1908 szeptember 28.-án Pilsudski személyesen vezette és abban olyan kiváló harcosok vettek részt, mint Slawek, Prystor, Arciszewski és Szerbinska Alexandra, Pilsudski második felesége. Ez alkalommal egy pénzzállító orosz postavonatot támadtak meg és tízezer arany rubel került a kezükbe. Ez a pénz lengyel pénz volt, a lengyel adófizetők munkájának gyümölcse és azt Pilsudski a lengyel függetlenség ügyének céljára fordította. Pilsudski közben teljesen szakított a lengyel szocialistákkal és megteremtette a maga forradalmi és hazafias pártját. (Fracja Rewolucyjna.) A Bezdany-i vállalkozás után már pénz is állott rendelkezésükre és elhatározta, hogy ebből az összegből a jövőre lengyel hadsereg magvát, kereteit fogja megteremteni Lembergben 1908-ban egy u. n. „honvédelmi kör”-t szervezett, amely Sosnkowski Kázmér, jelenlegi lengyel tábornok vezetése mellett katonai kiképzéssel foglalkozott. Hamarosan más városokban is alakultak hasonló körök és ezek „Cselekvő Harci Szövetség” (Zwiazek Walki Czynnej) néven egy titkos szövetségben egyesültek. A titkos katonai szövetség célja Pilsudski elgondolása szerint az volt, hogy egy bekövetkezendő háború esetén együtt harcolnak az oroszok ellen a megszállókkal.

A balkáni háború úgy alakult, hogy egy orosz, osztrák-magyar háború elkerülhetetlennek látszott és ez a körülmény, valamint Pilsudskiék heves agitációja egyre jobban meggyőzte a lengyel ifjúságot, munkásokat és parasztokat arról, hogy Lengyelország szabadságát csak jól szervezett katonai erővel lehet visszaszerezni.

A titkos katonai szervezetekbe egyre többen jelentkeztek és

Pilsudskinak arról kellett gondoskodni, hogy a szervezet valamilyen törvényes formát nyerjen és így az orosz kémek, valamint az osztrák rendőrség alkalmatlankodásainak lehetőleg minél kevésbé legyen kitéve. Így alakultak meg Krakkóban és Lembergben, a „lövész egyesület”-ek és lövész csapatok. Az osztrák-magyar hadvezetőség a világháború előtti évek feszült légkörében felismerte a lengyel szabadságmozgalom jelentőségét egy Oroszország ellen vívandó háborúban és azért 1910-től kezdve támogatta Pilsudski katonai mozgalomát. A lövészcsapatok száma egyre szaporodott. Galíciában már nyíltan, az orosz és porosz területen pedig titokban működtek. A lövész egyesületeken kívül a külföldön élő lengyel ifjúság világszerte hazafias egyesületekbe tömörült. Pilsudski a *legnagyobb örömmel* tapasztalta, hogy szervezetébe állandóan sereglett a lengyel ifjúság.

A szervezetek működését igen megkönnyítette az, hogy a lengyel pártokból 1912-ben megalakult a „Függetlenségi Pártok Ideiglenes Szövetkezett Bizottságra”, amelynek az volt a feladata, hogy a háború kitörésekor a lengyel politikai és állami főhatalmat képviselje otthon és a külföldön egyaránt. Egyidejűleg egy hadikincstárt is létesítettek a fegyverzet, lőszer és hadianyag beszerzésére. A katonai gondolat a „Sokol” (Sólyom) nevű torna- és sportegyesületekben is népszerű lett, ezek is megkezdték a katonai kiképzést. Végül az akkor keletkezett cserkészmozgalom is a lengyel szabadság gondolat szolgálatában állott és a kis cserkészekből keletkezett a lövészcsapatok személyi tartaléka. Galícia mezői és erdői a lengyel lövészekről tarkálóttak, akik szabad idejükben lelkes örömmel siettek a katonai kiképzésre. Gyakran nagyobb harcgyakorlatokat is tartottak az egyes csoportok egymás ellen és így az alakulatok harckészsége igen magas fokra emelkedett.

Ilyen alapos előkészületek között köszöntött be az 1914. esztendő. Júliusban megtörtént az osztrák-magyar és szerb hadüzenet és az oroszokkal és németekkel való háború is előrevetette árnyékát. Lengyelország eddig egymással barátságos viszonyban élő megszállói élet-halálharcba keveredtek egymással és ennek a harcnak végzetessé kellett válnia. Az a nagy világorkán, amelytől a lengyel hazafiak szabadságuk feltámadását várták, bekövetkezett. Pilsudski látnoki erővel érezte meg, hogy itt a döntő alkalom nemzete felszabadítására. Már 1914-ben a párisi Földrajzi Társaság ülésén kijelentette, hogy: *„Legszerencésebb esemény lesz reánk, ha Oroszországot legyőzik a németek és a németeket legyőzik a franciák!”* Azonnal kihasználta a kedvező alkalmat és az osztrák-magyar hadvezetőségnek az immár 10.000 főre növekedett lövészcsapatok katonai segítségét felajánlotta. A lövész mozgalom a hadvezetőség már a háború előtt is számításba vette és a lövészcsapatokat azonnal mozgósították a lengyelek legnagyobb el-

Pilsudski, mint az 1. légiós dandár parancsnoka a harctéren.
A jobbszélen áll Rydz Smygly Edwárd, a lengyel hadsereg főfelügyelője,
mellette Pilsudski tábornagy, mögötte Kasprzycki Tadeusz tábornok, had-
ügyminiszter.

lensége, az oroszok ellen. Oroszország elkövetkezendő bukását Pilsudski már akkor előrelátta.

A lengyel fiatalság ezrével sietett a lövészcsapatokba, a jelentkezőket azonnal felszerelték és a régimódi osztrák-magyar „Werndl” puskával fegyverezték fel. De a lelkes lövészeket nem bátortalanította el a felszerelés és fegyverzet hiányossága, hanem esküjükhöz híven és vezérükben Pilsudski Józsefben vakon bízva, bátran mentek sorsuk elé.

A híres 1. (törzs) lövész század augusztus 5-ről 6-ra virradó éjjel indult el Krakkóból, hogy hajnalban átlépje a királyság határát. A következő napokban pedig tömör sorokban tódultak nyomukba a következő századok, szívükben a szabadság és a jó reménység gondolatával. így valósult meg Pilsudski Józsefnek és társainak álma, így hozta meg gyümölcsét fáradtságos és nehéz küzdelmük, így valósult meg az annyira várt pillanat: ötven évvel az utolsó fegyveres felkelés után lengyel földön újból megjelent az első fegyveres lengyel katona, a lengyel önállóság szent jelképe!

Pilsudski műve mögött ott állott az osztrák területen lakó lengyel lakosság teljes egyeteme és anyagi és erkölcsi támaszt nyújtott a lövészek vállalkozásának. Az orosz területen, a Lengyel Királyságban lakó lengyeleket Miklós nagyherceg egy kiáltvánnyal akarta az orosz ügy számára megnyerni, amelyben azt a gyenge reménységet akarta a lengyelekben kelteni, hogy az oroszok fennhatósága alatt önálló államot alkothatnak. A kiáltvány hatására az amúgy is csüggedt lakosság várakozó álláspontra helyezkedett. A porosz területen lakó lengyelek, akik nem tudták megérteni Pilsudski nagyvonalú politikáját, az egész háború alatt semlegesen és közönyösen viselkedtek. A lengyel társadalom e háromfélesége eredményezte azokat a komoly ellentéteket és összeütközéseket, amelyek az önálló Lengyelország megalkotása után is gyakran felmerültek.

Az ellentétek már abban az időben is, — főleg a lövészek katonai kiképzése következtében — kiéleződtek Pilsudski és a nemzeti demokrata párt között. Ez a párt az oroszokkal való békés kiegyezést és a megalkuvást hirdette és számbelileg aránylag elég erős volt.

A lövészcsapatokból augusztus végén megalakították a lengyel légiók 1. gyalogezredét és ettől az időtől kezdve a lövészek kiveszik a részüket a háború minden szenvedéséből. Augusztusban és szeptemberben Kielce alatt, majd a Nida-nál és a Visztulanál, Nowy Korczyn-nál és Opatowiec-nél vívták a légionisták első harcaikat és itt érik az első fájdalmas veszteségek is az évek óta testvéri szeretetben élő lövészeket. Pilsudski József, akit I. Ferenc József király és császár szeptemberben az 1. légiós gyalogezred ezredesévé és ezredparancsnokává nevezett ki, mindenkor megosztotta katonáival a háború nehéz sorsát. A válságos pillanatokban mindig személyesen

mutatott példát katonáinak és életét és egészségét nem kímélve, mindig a küzdők első soraiban tartózkodott. Nemcsak vezére, de védelmezője is volt katonáinak és barátot és ellenséget egyaránt a lengyel légionisták tiszteletére tanított meg. Maroknyi seregét és azzal együtt nemzetét a világháború katalizmájából a történelem színpadára vezette. Katonái szívük vérével fizettek neki, lelkükbe zárták és megszerették őt és az igaz ügyet, amelynek ő volt a hivatott vezére.

Pilsudski csoportja, amely már 6 zászlóaljból, két ulánus századból és egy tábori ágyús ütegből állott, 1914 decemberében a légió híres 1. dandárává lett szervezve. Később ez a dandár az 1. és 5. légiós gyalogezredből és egy légiós ulánus ezredből állott. Pilsudskit egyben ezredes-dandárnokká nevezték ki, de ő volt a lelki vezére az egész keleti hadszíntéren szerteszt szórt többi légiós alakulatnak is. A 2. és 3. légiós gyalogezredekben csakhamar megalakult a keleti Kárpátokban és Bukovinában harcoló 2. légiós dandár, majd a 4. és 6. légiós gyalogezredekben a 3. légiós dandár. A légiók sorsa nem volt könnyű. Az osztrák-magyar hadvezetőség csak mellérendelt szerepet akart szánni nekik, érdemeiket mindenféleképpen el akarták homályosítani és a légiók a gyakori kétséges helyzetekben mindig Pilsudski József erkölcsi vezetésében találták meg a komoly és célravezető kibontakozást. A csatamezőn a vezér és a katonák testvéri egyetértésben nehéz csatákat vívtak meg. Laski, Krzywoplaty, Lowcsówek, Konary, Tarlow, Jastków a légiók hadinaplójának véros napjai. Végre a szürke, mocsaras wolhyniai csatamezőkön találkozott a három légiós dandár, amelyek különböző irányból húzódtak ide. Lengyel vitézek kiomló vére pecsételte meg a három dandár egyesülését, de ettől a perctől kezdve szoros együttműködésben vívhatták tovább harcaikat a lengyel önállóságért és szabadságért.

Az oroszokon aratott annyi győzelem után a légionisták nem élvezhették küzdelmeik gyümölcsét, nem érték el kitűzött céljukat, az önálló lengyel kormány megalakulását és maroknyi csapatuknak az önálló lengyel hadsereggé való fejlődését. 1916-ban Lengyelország területén már nem voltak oroszok, de a német és osztrák-magyar hadvezetőség az elfoglalt Lengyelországban úgy rendezkedett be, mint egy ellenséges államban. Természetes, hogy ez igen fájt a légionistáknak és az egész liarcoló lengyelség vezére, Pilsudski József látván, hogy szövetségeseik csak becsapják őket és a légiók katonai segítségét csak saját érdekeikre használták fel, világos nyilatkozatot követelt Németországtól és az Osztrák-Magyar monarchiától Lengyelország jövődjére vonatkozólag, egyben erélyes fellépést helyezett kilátásba, Feleletképpen 1916 szeptember 26.-án tudatták vele, hogy a katonai szolgálatból elbocsátották és katonai állása alól felmentették. Ez volt a legnagyobb csapás, ami a légiókat érhetette, mert a legnehezebb pillanatban fosz-

tották meg őket a hittől, hogy munkájuk eredménnyel fog járni. Nem maradt más számukra, mint a végső küzdelem reménye, amelyért tovább kellett harcolniok.

A jövőt egyedül Pilsudski látta tiszta és nyugodt szemmel. Csak ő tudta azt, hogy a fájdalmak, amelyeket légionista gyermekei elszenvedtek, egyszer meg fogják teremni gyümölcsüket. Elbocsátása után Varsóba költözött, ahova 1915 augusztusában, amikor a várost az oroszoktól visszafoglalták, a németek megtagadták számára a letelepülési engedélyt és élére állt az általa alapított titkos katonai szervezetnek (Polska Organizacja Wojskowa, rövidítve P. O. W.), amelyet még a háború elején, éppen ilyen eshetőségre számítva alapított. Ebbe a szervezetbe kezdtek tömörülni a régi harcosai és a szervezet lassan nagygyá fejlődött.

Pilsudski elbocsátásával egyidejűleg eltűnt a látszólagos jóindulat is, amivel eddig a németek és az osztrák-magyar hadvezetőség a lengyel ügyet és Pilsudskit kezelték. Bár Pilsudskiban sohasem bíztak, azért vele szemben mindig a teljes bizalom látszatát éreztették. Most lehullott az álarc, amikor Pilsudski a kihullott lengyel vér fejében olyan szabadságot követelt népének, mint amilyen megillette és nem olyat, mint amelyet a németek és az osztrákok adni akartak. Így a lengyelek a volt szövetségesekben újabb ellenségre találtak. A központi hatalmak az orosz lengyel terület felszabadulása után proklamálták ugyan Lengyelország függetlenségét, de a kérdés végleges megoldását elodázták. Az ideiglenes államhatalmat egy három tagú kormányzótanács gyakorolta, amely egy 110 tagú államtanáccsal együtt német fenhatóság alatt működött.

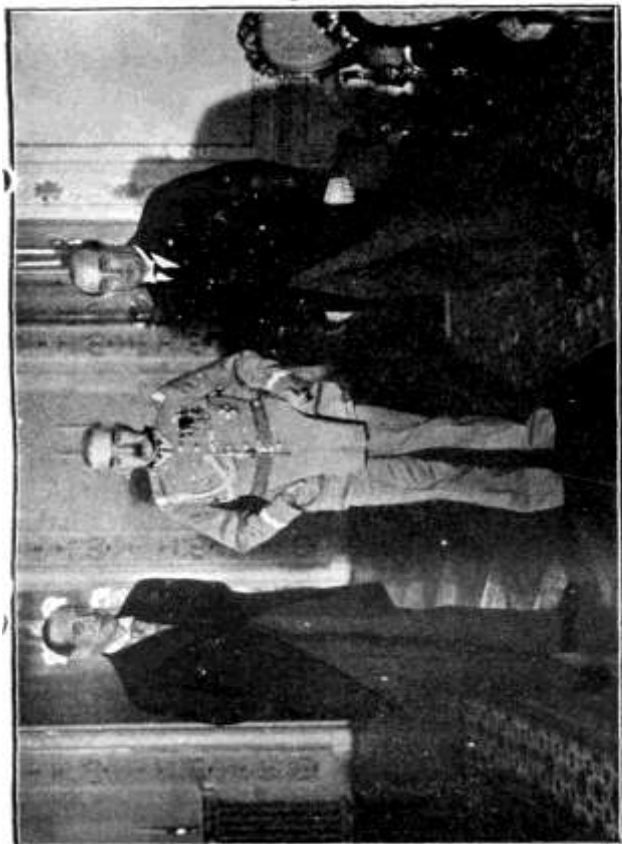
Pilsudski az ellentétek ellenére is helyet foglalt az ideiglenes államtanácsban, mint a katonai bizottság elnöke. Munkájának súlypontja most már a P. O. W.-ra tolódtott át és a lengyel szabadságésszme úgy terjedt az emberek között, a titkos szervezet úgy nőtt, mint a gomba az eső után. Résztvett abban a lengyel társadalom minden rétege és az eszme befurakodott az orosz, a német és az osztrák-magyar katonák soraiba is és ezek között csakhamar titkos csoportok és szövetségek keletkeztek. A hadvezetőségek felismerték a veszélyt, amelyet ez a munka számukra jelentett, de egyelőre semmit sem tettek a szervezkedés ellen, csak megfigyelő álláspontra helyezkedtek. Mikor azonban Pilsudski József kijelentette, hogy függetleníti magát a németektől és amikor állhatatosan elentállt annak a tervnek, hogy a jövőre lengyel hadsereget a német haderő kötelékén belül szervezzék meg, amikor nem egyezett bele abba, hogy a felállítandó lengyel hadsereg katonai esküje a németekkel kötött katonai szövetséget a jövőre vonatkozólag is elismerje és végül, amikor 1917 június 24.-én kilépett az ideiglenes államtanácsból, 1917 július 13.-ról 14.-re virradó éjjel a német megszállók váratlanul letartóztatták. Ugyanakkor

az egész királyság területén letartóztatták a P. O. W. minden, számottevő vezetőjét is.

Ezekben a nehéz, teljesen reménytelen napokban Pilsudski azzal a kijelentéssel fordult Beseler német tábornokhoz, a lengyel terület kormányzójához, hogy meg akarja osztani internált katonái sorsát. Július 22.-én hajnalban Pilsudskit és legbizalmasabb segítőtársát Sosnkowski Kázmér ezredest Németország belsejébe, Magdeburg várába szállították.

Lengyelország csendes és pusztá lett!

A légionistákat Szczypiovna-ba és Benjaminowa-ba internálták, sokat besoroztak az osztrák-magyar hadseregbe és azonnal az olasz harctérre küldték. A „peowiák”-ok (a P. O. W. tagjai) megtöltötték a német fogházakat, erődöket és fogolytáborokat. Azok, akiknek sikerült magukat a letartóztatás alól kivonni, lassanként újra megkezdték a félbenhagyott munkát. A P. O. W. lassanként új erőre kapott és ha számbelileg megfogyatkozott is, de az összetartás nagyobb lett. A légiók maradványai pedig a királyságban lengyel honvédséggé és Galíciában lengyel segédhadtestté alakulva, a sok megaláztatás és szenvedés dacára sem adták ki a fegyvert a kezükből, számítva arra, hogy egyszer még szükség lehet a fegyverekre.

A tábornagy Beck külügyminiszter társaságában fogadja vitéz Jákfai Gombós Gyula m. kir. miniszterelnököt.

IV.

Hazatérés Magdeburgból. Az önálló lengyel állami megalakul. Pilsudskit államfővé választják. A kezdeti nehézségek, a belső rend megszilárdítása.

Pilsudski jóslata beteljesedett. Az oroszokat megverték a németek, a központi hatalmak erejét felőrölte a négyéves háború és Németország a forradalom ájulatában hevert, az osztrák-magyar monarchia pedig alkotóelemeire bomlott.

Az 1918 november 5.-vel önálló állami életet kezdő lengyelek azonnal mozgósították az összes lengyel katonai szervezeteket. A P. O. W. nyíltan a működés terére lépett és egyesült a honvédelmi szervezettel. Első feladatuk a forradalom által teljesen demoralizált megszálló osztrák-magyar és német csapatok lefegyverzése volt. Krakkóban egy ú. n. liquidációs bizottság veszi a kezébe a hatalmat. Ezzel a történelmi Lengyelország egész területe a lengyel nép kezébe került és hozzá lehetett látni az önálló, az idegenek kegyeitől független lengyel állam felépítéséhez.

Pilsudski Józsefet magdeburgi fogságából maga a német nép szabadította ki és 1918 november 10.-én tért haza Varsóba, ahol azonnal a már szabad és független lengyel haderő élére állt. A lengyel nemzet csak most értette meg Pilsudskit teljes nagyságában, csak akkor tudta felfogni ennek a nagy embernek messze előrelátó gondolatait. Míg a lengyel nép milliói teljes közönnyel élték rab életüket, addig Pilsudski volt az, aki az orosz elnyomás alatt összeesküvést szervezett, 1904-től 1908-ig a cárral vette fel a harcot, 1914-ben egy maroknyi lövészcsapat élén a háborúba indult, majd a német megszállás alatt az egész országot áthálózó szabadságmozgalmat szervezte, 1917-ben fogságba vetették, előrelátta az orosz hatalomnak, majd a központi hatalmaknak a bukását és jól tudta, hogy a háborúból az ő nemzete csak diadalmasan kerülhet ki. A fogságból hazatérő Pilsudski feladata nem volt könnyű! A lengyel függetlenség külső feltételei bekövetkeztek, de hiányoztak a belső feltételek. Az ország határán minden oldalon éhes és mohó szomszédok acsarkodtak a fiatal lengyel államra.

A lengyel társadalom pedig ebben az időben még nem volt egységes, a megszálló hatalmak politikája a széthúzás csiráit hintette el, bár a felszabadulás órájában minden lengyelt a rajongó hazaszeretet és a szabadságvágy hatott át. A légionisták és a peowiákok határtalanul ragaszkodtak vezérükhöz és végül maga a társadalom is belátta, hogy a kezdeti nehézségekből egyedül Pilsudski tudja kivezetni nemzetét és hogy mindenki helye Pilsudski táborában van.

Pilsudskit hazatérése után az ideiglenes államtanács, amely 1916 november 5.-e óta német fenhatóság alatt intézte az ügyeket, államfővé (Naczelnik Panstwa) választotta meg és átengedte neki a legfőbb állami és katonai hatalmat. Ezzel Pilsudski teljhatalmú ura és vezére lett a lengyel népnek és az újjászületett lengyel államnak.

Az első hadparancsát november 12.-én adta ki, amely így kezdődött:

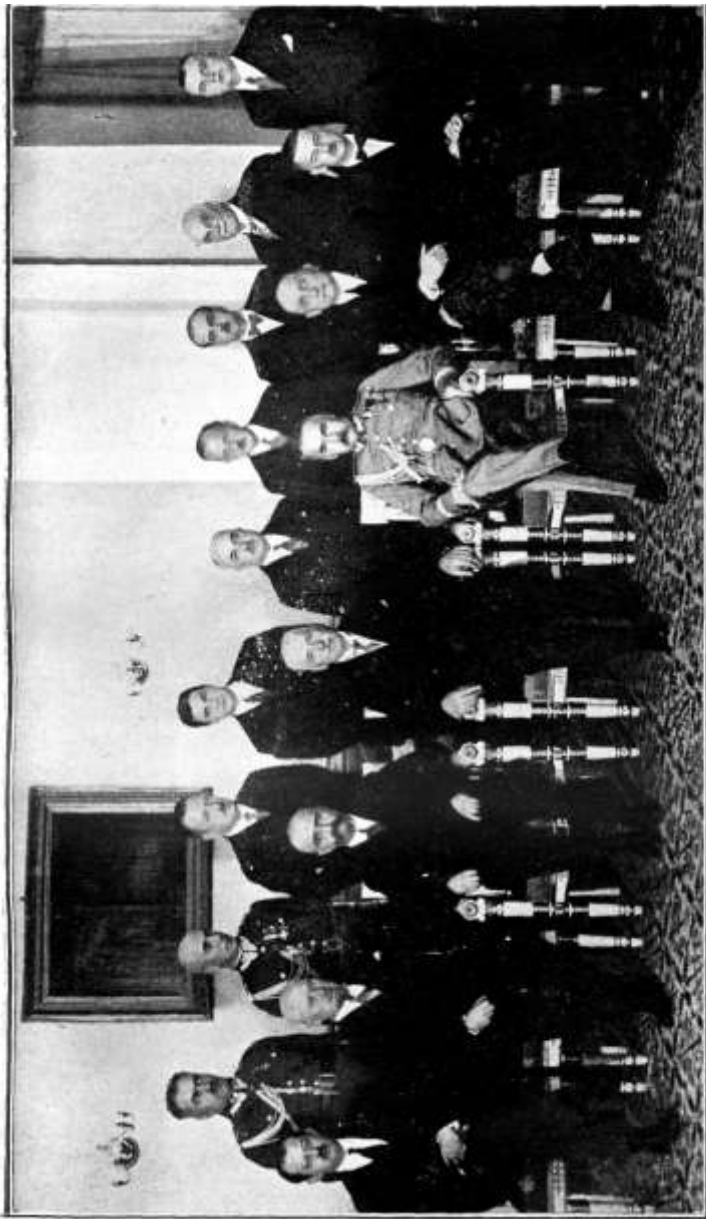
„Katonák!

Abban a percben veszem át felettetek a parancsnokságot, amikor minden lengyelnek erősebben és gyorsabban dobog a szíve és amikor e haza gyermekei először pillantották meg teljes fényében a szabadság napját. Véletek együtt élem át ennek a történelmi pillanatnak minden meghatódottságát és véletek együtt fogadom, hogy életemet és véretem Hazánk javára és népünk boldogulására fordítom .. ”

E pillanattól kezdve Pilsudski élete és pályafutása szorosan együtt halad az új lengyel állam kialakulásával. November 18-án mint államfő egybehívja a *Mozaczewski-kormányt* és megbízza azzal, hogy azonnal alkossák meg a nélkülözhetetlenül szükséges állami intézményeket, az állami és társadalmi életet tereljék a helyes mederbe és mindenekelőtt rakják le a népképviselői országgyűlés (sejm) alapjait, amelynek át akarja a teljhatalmat adni.

Mindez nem volt könnyű feladat! Amíg a szervezők a legnagyobb buzgalommal láttak hozzá az új állam intézményeinek felépítéséhez, amíg az önkéntes hadsereg lépésről-lépésre harcolva szerezte vissza a megszállóktól a lengyel földet, addig a nemzet külső és belső ellenségei már azon fáradoztak, hogy a kezdeti nehézségekből a maguk számára is hasznot húzzanak.

Keletgaliciában kitört az ukrán forradalom, keletről és északról az oroszok és litvánok, nyugatról a németek és csehek kezdték az új állam határait veszélyeztetni. De a legfájdalmasabb és legnagyobb veszélyt a belső ellentétek jelentették. Egyszerre mindenki hivatást érzett az állam ügyeinek vezetésére. Megkezdődött az alacsony jellemű emberek haszonlesése, széthúzása és aknamunkája és ezek korlátolt értelmükben és sötét lelkükben a Pilsudski elleni hangulatot táplálták, haszonlesőnek és önzőnek akarták őt a nemzet közvéleménye előtt feltüntetni. Aknamunkájuk odáig jutott már, hogy egyesek meg-

Az 1926. évi államfordulat után megalakult kormány.
Az ülő sorban balról a második Prystor Sándor, balról a harmadik Siawek
Valér, az álló sorban balról az első Slawoj Skladkowski Felicján tábor-
nok, a tábornagy legrégibb és legbensőbb munkatársai.

tagadták az adófizetést, a kormány intézkedéseinek nem engedelmeskedtek és 1919 januárjában egy államcsínyt kíséreltek meg, amellyel állításuk szerint Lengyelországot a fejtelenségből akarták kimenteni, a valóságban azonban a megsemmisülésbe taszították volna. A Pilsudski elleni rágalomhadjáratot és az összeesküvést a nemzeti demokraták vezették.

Csak Pilsudski annyi tapasztaláson és szenvedésen átment egyénisége bírta ki ezt a sok megpróbáltatást anélkül, hogy összeroppant volna, vagy kitért volna az egyre jobban tornyosuló nehézségek elől. Úgy találta, hogy „*a cselszövények ellen a kitartó munka a legjobb orvosság*”, kijelentette, hogy nem fog honfitársaira lövetni és rendületlen nyugalommal viselte a minden oldalról reája zúduló támadásokat. „Megfeledkezett ellenfeleiről és végzett munkájának eredményei megcáfolták támadóinak rágalmaikat. Ez a módszer eredményesnek bizonyult. A támadások lassanként elhalkultak, a központi hatalom és a közigazgatás hatalma megerősödött és a hadsereg erőben növekedett. Pilsudski szokatlan gyorsasággal ejtette meg a választásokat és az országgyűlést 1919 február 19.-re Varsóba összehívta, majd Ígéretéhez képest február 20.-án átadta annak teljhatalmú uralmát.

Az országgyűlés az ugyanezen a napon hozott híres törvényével, az ú. n. „*kis alkotmány*”-nyal Pilsudskit továbbra is megerősítette államfői méltóságában, de mint a lengyel államhatalom képviselőjét és végrehajtóját az országgyűlésnek felelőssé tette. Maga az országgyűlés Pilsudski eddigi jogaiból az állami szuverenitás és a törvényhozás jogát tartotta meg. Ez a kis alkotmány volt az okozója a későbbi politikai nézeteltéréseknek és vezetett azután az 1926. évi májusi fordulathoz.

Annak ellenére, hogy az államfői hatalom annyira korlátozva volt, a rendkívül tevékeny Pilsudski, mint a hadsereg fővezére mégis igen eredményesen végezte munkáját. Kibővítette és megerősítette az állam határait, az oroszoktól visszacserezte Wilno-t és mennél mélyebbre igyekeztek az ország területére benyomulni, annál messzebb űzte őket vissza. Belpolitikai téren is rendkívüli dolgokat alkotott, az egész országban egységesítette a közigazgatást, amit nagyon megnehezített az eddig működött háromféle rendszer és a megszállók közigazgatási intézményeinek maradványai. De a legfőbb gondot a hadsereg fordította, amelyet az állam legfőbb biztonsági eszközének tartott.

Mint annyi más alkalommal, úgy most is Pilsudski volt az egyetlen, aki a maga teljes valóságában ismerte fel a keleti határokon felsötétlő veszedelmet, a moszkovita-bolsevik katonai támadás lehetőségét és annak beláthatatlan következményeit. Jól tudta, hogy nemzete számára, mint a történelem századain át annyiszor, úgy most is az orosz imperializmus jelenti a legnagyobb veszedelmet, amely ez alkalommal még a

bolsevizmus pestisével is fenyegette a kialakulás kezdeti nehézségeivel küzdő lengyel társadalmat. A belső rend megszilárdítása mellett tehát elsősorban a keleti határokra függesztette szemét és a hadsereget a rendelkezésre álló rövid idő alatt és az adott körülmények között igyekezett annyira harckész állapotba hozni, hogy az orosz támadást sikerrel foghassa fel.

V.

A szovjet és Lengyelország katonai helyzete 1919-ben.

Szovjetországnak 1919 elején még belső nehézségekkel kellett megküzdenie. A volt cári tábornokok és a dinasztikus érzelmű tisztek vezetése alatt álló ellenforradalmi csapatok, Denikin, Wrangel, Judenics, Miller, Awaloff-Bermond és Kolcsák hadseregei a nyugati hatalmak támogatásával nyomultak elő Moszkva és Szentpétervár felé. Lenin és Trockij hamarosan belátták, hogy hatalmi állásukat csak úgy tudják megtartani, ha a széttűlesztett cári hadsereg helyett egy új, forradalmi, de fegyelmezett hadsereget szerveznek. A szovjet hadereje 1918 tavaszán csak az önkéntesekből toborzott és „vörös gárda” néven ismert munkásalakulatokból, a kínai kulikból és a lett zsoldosokból alakult, rosszul felszerelt és fegyelmezetlen csapatokból állott. Létszámuk 1918 április haváig körülbelül 100.000 fő volt és feladatukat a forradalom vívmányainak megvédése képezte. A szovjet 1918 április 8-án elhatározta, hogy ebből a szervezetlen tömegeből a hadiszolgálatra alkalmasak behívásával egy nyugati mintára szervezett és harcképes hadsereget alakít és ezzel a feladattal Trockijt bízták meg. Újból bevezették tehát az általános védkötelezettséget és azt, mint a proletariátus „előjog”-át kiterjesztették minden 18—40 éves ipari és mezőgazdasági munkásra és kisparasztra. A haderő szervezését és kiképzését a bolsevizmusnak behódolt egykori cári tisztek vették a kezükbe és kíméletlen szigorral, a legerőszakosabb fegyelmi eszközökkel sikerült is igen rövid idő alatt az új hadsereget megteremteni.

Körülbelül 70—80 hadosztályt szerveztek és ezt 14—16 hadseregbe osztották be. Első feladatuk az ellenforradalmi mozgalmak leverése volt. Az 1., 8., 9., 10., 11., 13. és 14. hadseregek a Krím félszigeten fellángoló ellenforradalmat és a Kaukázusból támadó Denikint verték le. A 2. hadsereg a Szibériából támadó Kolcsákot vetette vissza. A Murmann part felől támadó Judenics- és Miller-féle fehér erőket a 7. hadsereg verte le, a 3. és 4. hadsereg Turkesztánban, az 5. hadsereg Szibériában biztosította a szovjet uralmát.

Mivel az ellenforradalmi mozgalmak leküzdése a haderő zömét igénybevette, a kevésbé jelentős lengyel hadszínterre csak kevés erő jutott. A német csapatok visszavonása után körülbelül 40.000 fő erőben a 12., 15. és 16. hadseregek álltak itt és ezek 1919 január 5.-én Wilno-t, majd két héttel később Pinsk-et, Lida-t és Brzesc n. Bugiem-et foglalták el. Az egyre jobban erősödő lengyel haderő nyomásának azonban nem tudtak sokáig ellentállni és 1919 végén és 1920 elején a hadszíntér északi részén már a Duna-ig és a Berezyna-ig kellett visszavonulniuk. A szovjet ekkor alkudozásba bocsátkozott a lengyelekkel, de ennek kizárólag időnyerés volt a célja.

Az összeomlás pillanatában a lengyel állam körülbelül 25.000—30.000 katonával rendelkezett. A hadsereg magvát a volt légionista alakulatok képezték, a többi csapatok a felbomlott osztrák-magyar, német és orosz hadseregek hazatérő és lengyelekből kiegészült alakulataiból szerveződtek. Ez a főleg önkéntesekből alakult haderő rendkívül gyorsan növekedett: 1919 február közepén már körülbelül 8.800 tisztből és 147.000 emberből állott. Pilsudski József szervező tehetsége, egyéniségének lenyűgöző ereje és a lengyel nemzet lángoló hazaszeretete és önfeláldozása csodákat műveltek. A lengyel állam területe a világháború folyamán végig hadszíntér volt és annak anyagi erőforrásai teljesen kimerültek. Hiányzott a fegyverzet és a lőszer, a meglevő anyag is különféle volt, de hiányoztak a leg-
elemibb szükségleti cikkek, a ruházat és a lábbeli is. A zászló alá jelentkező önkéntesek csak rövid kiképzést kaptak és már sietniük kellett a német, a cseh-szlovák, az ukrán, vagy az orosz határra.

A helyzet az orosz határon volt a legveszélyesebb. A német csapatok visszavonása után a lengyel haderőnek sikerült az arcvonalat nagy hézagokkal ugyan, de ellenállóképesen megszállni. A határ kérdése még mindig tisztázatlan volt. Az entente 1919 december 8.-án nagyjából a Niemen és Bug vonalát jelölte meg Lengyelország keleti határául, ez volt az úgynevezett Curzon-vonal. Ez a vonal hatalmas lengyel tömegeket szakított volna ki a lengyel nemzet testéből és természetes, hogy nem elégítette ki a lengyelek jogos igényeit. Pilsudski elhatározta, hogy az arcvonalat már jóelőre messze keletre tolja ki, hogy a későbbi hadműveletek az ország központjától távol játszódjanak le. Ezért a hadsereg fokozatos növekedésével egyre jobban igyekezett a szovjet csapatait kelet felé szorítani. Már 1919 februárjában egy 12 zászlóalj, 12 lovasszázad és 3 üteg erejű lengyel csoport rajtaütött az oroszokon és ezzel vette tulajdonképpen kezdetét a lengyel-orosz háború. Az ezután következő 1919. évi események általában három időszakra oszthatók. A lengyelek február 9-én elfoglalták Brzesc n. Bugiem-et, Pinsk-et, Lida-t és Grodno-t, április 20.-án Pilsudski egy személyesen vezetett rajtaütéssel elfoglalta Wilno-t, Lit-

vánia ősi fővárosát. A második időszakban a lengyelek Keletgaliciát és Nyugatwolhyniát foglalták el, a harmadik időszakban az arcvonalat a Duna, a Berezyna, Nowograd-Wolhynsk, Proskurów és Kamieniec-Podolski vonaláig tolták ki.

Ez a 200—250 kilométert kitevő térnyerés a hadsereg fokozatos kiépítésével egyidejűleg történt. Jelentős erőgyarapodást jelentett az április havában Franciaországból hazaérkező 1 iskola és 5 tábori hadosztályból álló Haller-féle hadsereg. Az 1919. év végén a lengyel hadsereg 20 hadosztályból és 7 lovasdandárból állott és az egész haderő körülbelül 600.000 főre rúgott.

A balti peremállamok közül egyedül Litvánia állott a lengyelek mellé, 1920 februárjában Észtország, áprilisban pedig Finnország és Lettország egyezett meg a szovjettel.

VI.

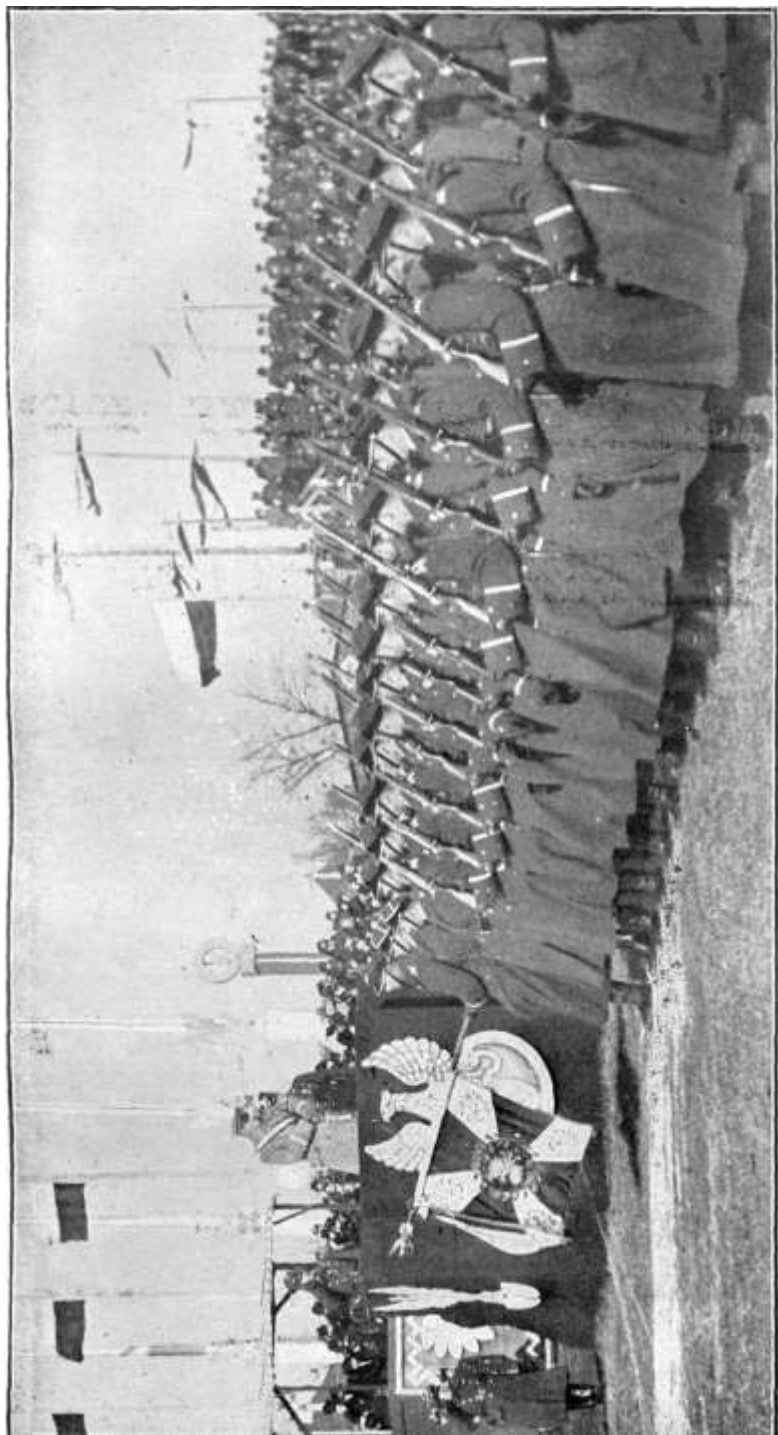
A lengyel-orosz hadszíntér jellemzése. Események 1920 első negyedében. Erőcsoportosítás és tervek 1920 április végén.

A közel 1000 kilométer kiterjedésű arcvonalat a Prypet mocsárvidéke két teljesen különálló részre osztja és ezért a hadszíntér északi és déli részén működő erők között az együttműködés igen nehezen volt megteremthető.

Az 1920. év első negyedét mindkét fél a döntő erőmértéközéshez való előkészületekre használta fel.

Az oroszok Kolcsák és Denikin ellenforradalmát leverték, Lettországgal pedig békét kötöttek és így hozzáláthattak haderejük zömének a lengyel hadszíntérre való áttolásához. Ezeknek a csapatoknak nagyobb volt a harc készsége, mint azoké, amelyek a lengyelektől folytonos vereséget szenvedtek. Az ellenforradalmi hadseregektől zsákmányolt francia és angol eredetű hadizsákmányból tüzérségi anyagukat, géppuskáikat, repülőgépeiket megfelelő módon kiegészítették és tekintélyes számú páncélvonatra, páncélgépkocsira és harckocsira tettek szert. A mögöttes országrészben megindultak a hadiüzemek és hozzáláttak a haderő kiegészítéséhez és a hadianyag pótlásához, valamint a közlekedési viszonyok javításához is. Míg 1920 januárjában csak 8 hadosztályuk volt a lengyel hadszíntéren, addig március végén már 20 gyaloghadosztály és több lovasadosztály állott itt harcra készen. A mozgékony szovjet diplomácia Lettországgal és Észtországgal semlegességi szerződést kötött, Litvániát Wilno odaígéréseivel igyekezett szövetségébe vonni és az erősen szocialista érzelmű német és cseh kormányokkal is felvette az összeköttetést.

A bolsevista propaganda is teljes erővel működött. A belső propaganda az orosz munkás- és kisparasztömegeket izgatta a lengyel „nemesek” és „urak”, valamint a nyugati burzsoázia elleni háborúra, a külső propaganda a német, az osztrák, a cseh, az olasz, a francia és angol proletariátust igyekezett céljainak megnyerni. Sikerült is elérniük, hogy a francia hadianyagszállítmányok kirakását Gdansk-ban a munkásság szabotázzsal igyekezett megakadályozni és az angol munkásság

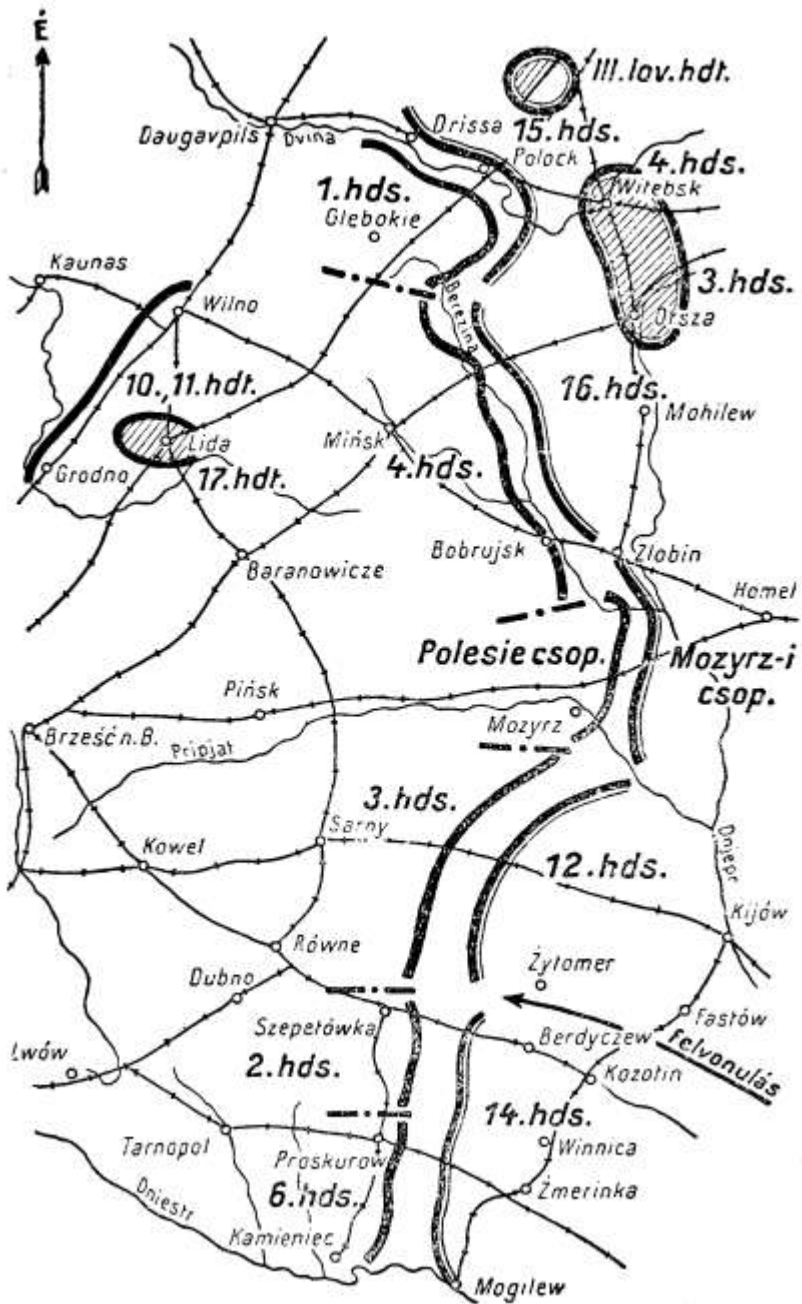
A tábornagy 1934-ben utoljára fogadta a csapatok díszmenetét.

a lengyel lőszer és hadianyag megrendelések elszállítását megátolta. A guruló rubel varázsa csak a hazafias lengyel népet nem tudta megszedíteni!

Az *ordoszok haditervének* alapját a politikai célkitűzés határozta meg: a világforradalmat a szuronyok hegyén akarták nyugatra eljuttatni, s az első döntő támadást a lengyel nemzetre akarták mérni. A terv szerint a döntő támadásnak a Prypet mocsárvidékétől északra kellett történnie. Az első elrendő támadási cél: Minsk. Az északi főtámadás alatt a délnyugati csoport tüntető támadásokat hajt végre Budienni lovashadserege közreműködésével. A további hadműveleteket a két csoport már együtt hajtja végre, a déli csoport támadási iránya: Berdyczów, Rowno, Brzesc. Az egész nyugati haderő parancsnokságát Kamenew vette át, az északnyugati hadseregcsoporthoz parancsnoka Tuchaczewski, a déli hadseregcsoporthoz parancsnoka Jegorow lett.

A *lengyelek* számára két lehetőség mutatkozott: vagy bevárják az oroszok támadását és azután mennek át döntő ellentámadásba, vagy pedig maguk mennek át támadásba, hogy az orosz erőkhöz még a gyülekezés befejezése előtt üssenek rajta. (1. számú vázlat a túloldalon.)

Az 1000 kilométer kiterjedésű arcvonalat védelemre nem lehetett berendezni, már csak azért sem, mert a lengyeleknek ezen a hadszíntéren mindössze 16 gyenge hadosztályuk és 6 lovasdandárjuk volt. De Pilsudski nem is volt a tétlenség barátja. Bőséges haditapasztalattal rendelkezett és hadvezéri éleslátása felfedezte, hogy csak a mozgó háború hozhat sikert és ezen a nagy kiterjedésű hadszíntéren az aránylag csekély erőkkal csak a bátor kezdeményezés vezet eredményre. Ezért támadásra határozta el magát. A kérdés az volt, hogy a Prypet-től északra vagy délre hajtsa-e végre a támadást? Pilsudski a déli irányt választotta és a támadás céljául Kiew-et jelölte meg. Erre elsősorban az a megfontolás vezette, hogy az itt levő gyengébb orosz erőkkal gyorsan és döntően végez és azután teljes erejével az északi orosz zömre veti reá magát. A déli támadásnak a politikai helyzet is kedvezett: a lengyelek április 23.-án békét kötöttek Petlyura ukrán hetmannel, a béke értelmében az új ukrán állam lengyel védnökség alá helyezte magát és az oroszok ellen katonai segítséget nyújtott.

1. számú vázlat.

VII.

Pilsudski kiewi hadjárata.

A Kiew elleni támadást Pilsudski személyesen tervezte és személyesen hajtotta végre. (Lásd 1. számú vázlat.) A lengyel haderő ekkor már 24—25 hadosztályból állott és 6 hadsereg volt felosztva. A 7. (tartalék) hadsereg egy része a litván határon határbiztosító szolgálatot teljesített, a másik része pedig Lida körzetében csoportosult. A 4. és 1. hadseregek, valamint a Polésia-i csoport a Prypettől északra az északi hadseregcsoportot alkották, a 6., 2. és 3. hadseregek a déli hadseregcsoportba voltak beosztva. (Lásd 2. számú vázlat.)

Az északi hadseregcsoport ennél a műveletnél védelmi feladatot kapott, a két hadseregcsoportot összekötő Polesia-i csoportnak a támadással egyidejűleg Mozyrz-ot, ezt a fontos vasúti csomópontot kellett elfoglalni.

A támadó déli hadseregcsoport 9 hadosztályból, 4 lovasdandárból és 2 ukrán dandárból állott. A terv szerint a támadást két ütemben hajtották végre. Először Owroc, Berdyczów, Zmerynka és Mogilew körzetét kellett birtokba venni, a második támadási cél Kiew elfoglalása volt a Dnieper egyidejű megszállásával. (Lásd 2. számú vázlat.)

Az északi szárnyon támadó 3. hadsereget Pilsudski személyesen vezényelte. A 3. hadsereg és a középen álló 2. hadsereg április 25.-én kezdték meg a támadást, a déli szárnyon álló 6. Hadsereg egy nappal később indult meg Winnica és Mogilew irányában.

A támadás az oroszokat rendkívül meglepte és azonnal megkezdtek a visszavonulást. A lengyelek rendkívül gyorsan haladtak előre. Az 1. légiós hadosztály Rydz-Smigly tábornok parancsnoksága alatt a támadás súlyvonalán az orosz arcvonal áttörése után már április 25.-én este, részben gépkocsi szállítással Zytomierz alatt volt és 26.-án az északi szárny már 50 kilométer tért nyert, a 3. és 7. lovasdandárok pedig elérték a Teterew folyó vonalát. Az 1. lovashadosztály Romer tábornok parancsnoksága alatt 26.-án 39 órás lovaglás után Kozyatin-t

A LENGYEL ÉS OROSZ HADSEREG HADRENDJE

A) A lengyelek.

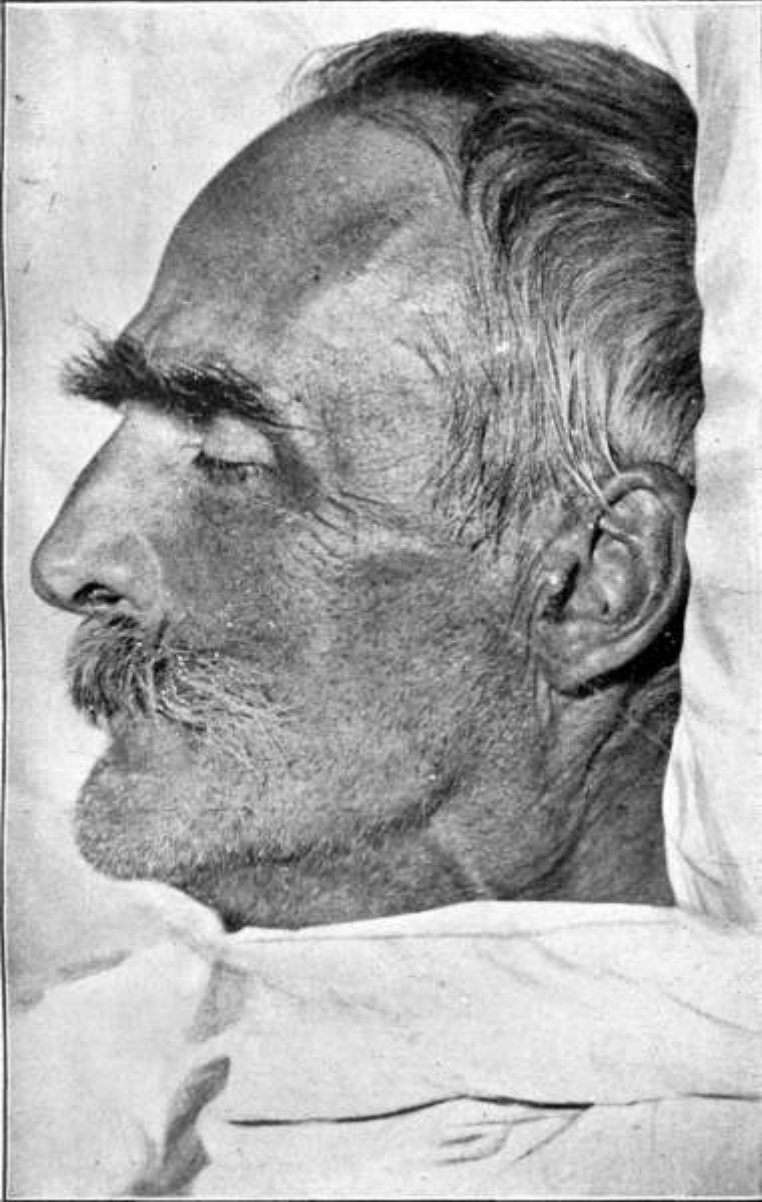
Fővezér: Pilsudski tábornagy. Vezérkari főnök: Haller Stanislas tábornok.

Hadsereg	A hadseregparancsnok	Parancsnokság székhelye	Magasabb kötelékek
A Prypet-től északra			
1.	Majewski tábornok	Glebokie	3. légiós, 8. és 1. litván-fehérorosz hadosztály, 1. lovasdandár
4.	Szeptycki tábornok	Minsk	2. légiós, 6. és 14. hadosztály
Polésia-l csoport	Sikorski tábornok		9. hadosztály, 2. lovasdandár
A Prypet-től délre			
3.	Rydz-Smigly tábornok	Rowno	1. légiós, 4. és 7. hadosztály, Rybak ezredes csoportja, 3. és 7. lovasdandár
	Romer tábornok		1. lovashadosztály
2.	Listowski tábornok	Szpetowka	13. és 15. hadoszt. és ukrán csoport
6.	Iwaskiewicz tábornok	Tarnopol	5., 12. és 18. hadoszt. és ukrán csoport
Az orosz hadszíntéren összesen: 16 hadosztály, 6 lovasdandár és ukrán csoport			
Hadsereg-tartalék			
7.	A lengyel-litván határon Lida körzetében		10. és 11. hadosztályok 17. hadosztály
Szervezés alatt			16. hadosztály
Összesen: 20 hadosztály, 6 lovasdandár és az ukrán csoport (kb. egy hadosztály erőben).			

B) Az oroszok.

Fővezér: Kamenew. Vezérkari főnök: Lebedew

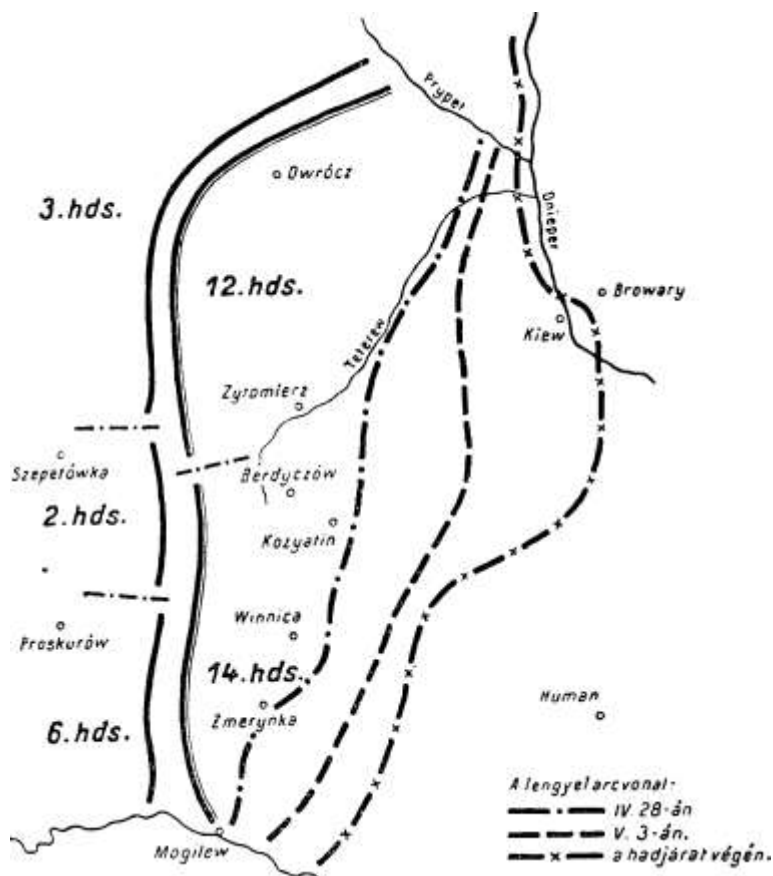
Északnyugati hadsereg-csoport. Parancsnok: Tuchaczewski			
4.	Sergiejew		12., 53. és 18. hadosztályok, III. lovashadtest (10. és 15. lovashadosztályok)
15.	Kork		16., 4., 54., 33. és 11. hadosztályok
3.	Lazarewicz		5., 6., 21. és 54. hadosztályok
16.	Szollogub		2., 8., 17., 10. és 27. hadosztályok
Mozyrs-l csoport	Kwiesin		57. hadosztály és egy dandár
Délnyugati hadseregcsoport. Parancsnok: Jegorow			
12.	Woskanow		7., 25., 24., 44. és 58. hadosztályok
1. lovas	Budienni		4., 5., 11. és 14. lovashadosztályok
14.	Molkozsanow		41., 45., 47. és 60. hadosztályok és egy lovashadosztály
Összesen: 27 és 4 hadosztály és 7 lovashadosztály			

A halálos ágyon.

három oszlopban közelítette meg, majd alig két órás pihenő után lovastámadásban szétverte a várost nyugatról védő csapatokat és másnap, 27.-én lóról szállva bevette a várost. Lengyel adatok szerint az oroszok 200 halottat vesztek, ezenkívül 8500 orosz esett fogságba és 28 löveg, 180 géppuska került a lengyelek kezébe. Lengyel részről mindössze 1 tiszt és 9 katona esett el.

Május 4.-én a lengyelek az egész arcvonalon elérték a kítűzött támadási célt. A következő két napon a Kiew elleni támadáshoz csoportosultak. Az oroszok a várost ellentállás nélkül ürítették ki és rengeteg vasúti szerelvényt és hadianyagot hagytak vissza. Komolyabb ellentállást csak május 10.-én kíséreltek meg a Dnieper hídfőjében, de a lengyelek ezt is letörték és az oroszok Browary irányába visszavonultak.

2. számú vázlat

A déli hadseregcsoport támadásával egyidejűleg a Polésia-icsoport is elérte a Berezyna és Prypet között a Dnieper vonalát. Pilsudski az ukrajnai rajtaütéssel kitűzött célját elérte: *az oroszok déli hadseregcsoportját a szó szoros értelmében megsemmisítette és annak működését az egész hadjárat tartamára megbénította.* Lengyel adatok szerint az oroszok közel 20.000 foglyot vesztek, az itt álló erőknek majdnem a felét és 120 löveg és 418 géppuska került a lengyelek kezébe.

VIII.

A májusi orosz támadás és lengyel ellentámadás. A júniusi orosz támadás Ukrajnában.

Pilsudski a sikeres ukrajnai támadást északra is ki akarta terjeszteni. (A szembenálló felek helyzetét az 1. számú vázlat és a hadrendi áttekintés mutatja.) Május 11.-én, — tehát még az ukrajnai rajtaütés utolsó mozzanatában, — az északi hadseregcsoport 1. és 4. hadseregének parancsnokait Kalenkovicz-ba rendelte megbeszélésre, egy újabb támadás előkészítésére. Pilsudski terve az volt, hogy Rzeszyca, Zlobin és Mohylów irányában támad és ezzel megelőzi az oroszok támadását. Az oroszok a támadást azonban még a lengyel előkészületek előtt megkezdték. A támadást az oroszok szintén a lengyel támadás megelőzésére indították meg, még mielőtt az összes az erre a célra szánt erők együtt lettek volna.

Az oroszok terve (Lásd 3. számú vázlat.) az volt, hogy a lengyel haderő jobbszárnyát szétverik és a maradékát a Pinski mocsarakba szorítják. A főttámadást a 15. hadseregnek a lengyel 1. hadsereg ellen Polock és Lepel között Glebokie irányában kellett végrehajtania, a 16. hadseregnek Ihumen irányában kellett támadni, hogy az itt álló lengyel erőknek a főttámadó csoport harcába való beavatkozását megakadályozza. Az orosz támadás május 14.-én indult meg Lepel-nél és Dzisna-nál és a lengyeleket a Berezyna felső folyásáig, valamint a Plissa-tó és Peredbrodje vonaláig szorították vissza. A lengyel hadvezetőség a helyzetet idejében felismerte és a 17. hadosztályt Lida-ból Dokszyce-be, a 4. hadosztályt Ukrajnából, Korostenből, Minsk-en át irányította a veszélyeztetett helyre. Május 20-án az orosz 16. hadsereg is támadni kezdett és a Berezyna-t átlépve Ihumen irányában nyomult elő, de a 4. lengyel hadsereg ellentámadására kénytelen volt a Berezyna mögé visszavonulni. Május 27.-én az oroszok Boryszów, Miadziol-tó vonalát érték el, de ezzel az erejük ki is merült. Pilsudski eközben az 1. hadsereg északi szárnya mögött Swieciany körzetében Sosnkowski tábornok parancsnoksága alatt az újonnan szervezett 7. (tartalék) hadsereget gyüle-

3. számú vázlat.

keztette és ezzel, valamint a délnyugati irányból támadó Skierski tábornok csoportjával harapófogszerűleg indította meg az ellentámadást. (Lásd 4. számú vázlat.) Június 10.-ig sikerült is Boryszów, Drissa vonalát elérni. Ebben a vonalban Pilsudski anélkül, hogy az oroszok erre kényszerítették volna, a támadást beszüntette és védelmi állást foglalt el. Ezzel az ellentámadással Pilsudskinak sikerült a főellenállási vonalat megrövidíteni és azt a mocsaras területen keresztül vezetve az első vonal csapataiban az erőket megtakarítani, miáltal megerősíthette tartalékait.

Az oroszok májusi támadása északon tehát eredménytelenül végződött. A délnyugati arcvonalon május második felében már egy újabb támadást készítettek elő és ehhez Budienni lovashadseregének a megérkezését várták, amely április 26.-án Rostov körzetéből megindult Ukrajnába. Május 27.-én 1100 kilométeres menet után Human körzetében csoportosult. (Lásd 2. számú vázlat.) A 27 ezredből álló lovashadsereg kozákokból, kirgizekből, tatárokból, üzbégekből és turkománokból állott. Tüzérséggel, géppuskákkal és páncélgépkocsi alakulatokkal, va-

A lengyel hadsereg tábornoki kara Rydz Smigly Edwárd tábornok vezetésével díszmenetben vonul el a tábornagy koporsója előtt.

4. számú vázlat.

lamint országos járműveken szállított gyalogsággal megerősítve ez a gyorsan mozgó lovastömeg egy félelmetes erőt képviselt, amelynek harci erejét még a kíméletlen, a védtelen lakosságot sem kímélő harcmód, az ázsiai rabló és gyújtogató harcmódor is növelte. A lovashadsereg nagyságára vonatkozó adatok azonban túlzottak voltak, mert létszáma nem haladta meg a 10.000 lo-
vast.

Amint a lovashadsereg beérkezett, az oroszok május 28.-án megkezdték Ukrajnában a támadást. A hadseregcsoport északi szárnyán a 12. hadsereg, a déli szárnyon a 14. hadsereg támadott, a két hadsereg között a lovashadsereg nyomult elő. A támadás sikerrel járt és június végén a lengyeleket nagyjában arra a vonalra szorították vissza, amelyen az áprilisi támadás előtt állottak.

IX.

A júliusi orosz főtámadás előkészítése. Az intézkedések.

Az oroszok a kellőképpen elő nem készített és korlátolt célkitűzésű májusi északi és júniusi ukrainai támadás után egy nagyszabású és döntő hadműveletet készítettek elő. A hadműveleti cél Varsó birtokbavétele, a politikai cél Lengyelország forradalmasítása volt. Az oroszok a főtámadást katonailag, politikailag és propaganda tekintetében alaposan előkészítették. A csapatokat, a hadianyagot, lőszert és felszerelést kiegészítették és igen nagy gondot fordítottak a hadsereg kommunista szellemének egységesítésére. A személyi pótlás főleg a hadszíntéren jelentkezők toborzásával és azok gyors kiképzésével történt. A középső és felsőbb vezetőkben mutatkozó hiányok pótlására pedig részben propaganda, részben kényszer útján a volt cári hadsereg tisztjeit vonták be a hadseregbe. Átszervezték a kötelékeket is és az északnyugati hadszíntéren négy új hadseregpáncsnokságot állítottak fel. Különös gondot fordítottak a vasúti közlekedés rendezésére. Az utánszállító szolgálat gyors és zavartalan lebonyolítására a helyszínen mintegy 33.000 országos járművet vettek igénybe. Hiány főleg a hirodó eszközökben mutatkozott.

A lengyelek az orosz erők zömének a nyugati hadszínterre történt szállítása után számbelileg és fegyverkezés tekintetében is gyengébbek voltak az oroszoknál. Az oroszok számbeli fölénye főleg a döntés helyén, az északi részen volt szembetűnő, ahol a júliusi hadjárat alatt körülbelül 200.000—220.000 orosz állott szemben 110.000—120.000 lengyellel.

Pilsudski tisztában volt azzal, hogy az orosz támadást védelemben nem lehet feltartóztatni és még mielőtt a támadás körvonalai kibontakoztak volna, már elhatározta, hogy egy ütőképes csoportot szervez és azzal alkalmas helyen és időben rajtaüt az oroszokon. Amikor látta, hogy az oroszok erőiket északra gyülekeztetik, — anélkül, hogy az ellenség nyomása erre kényszerítette volna, — elhatározta, hogy a Prypet-től északra levő csapatokat a déli csoport magasságába visszavonja a régi német állások felé és a két szárnyon erős tartalé-

kokat képez. Ezzel az önkéntes visszavonulással megrövidítette volna az arcvonalat és a szárnyakon tartalékok álltak volna rendelkezésre.

Az oroszok hadműveleti terve (Lásd 1. számú vázlat.) nagyjából ugyanaz volt, mint májusban: a főtámadást a Litvániára és Keletporoszországra támaszkodó jobbszárnynak kellett végrehajtania és a lengyeleket a Polésia-i mocsarakba kellett volna szorítania. A főtámadást a 4., 15. és 3. orosz hadseregnek kellett végrehajtani, a 16. hadsereg és a Mozyrz-i csoport első feladata az volt, hogy Ihumen és Minsk irányában támadva, megakadályozzák a velük szemben álló lengyel erőknek a főtámadásba való beavatkozását. A Prypet-től délre levő orosz erőnek a főtámadással egyidejűleg a Sluczk-on át kellett lépni és a, szembenálló erőket lekötni; a déli csoport közepén működő Budienni-féle lovashadsereg feladata Rowno birtokbavétele volt.

Az oroszok a főtámadás helyén is számbeli fölényben voltak, mert a körülbelül 30.000 főnyi lengyelrel szemben mintegy 60.000 embert állítottak ki.

A főtámadó orosz jobbszárny feladata az volt, hogy kettős átkarolással vegye birtokba Glebokie területét és onnan Wilno, Lida és Baranowicze vonalát foglalja el, mint második támadási célt.

Az oroszok hatalmas erővel meginduló és harckocsikkal támogatott támadása sikerrel járt, bár a lengyelek merész ellentámadásai azt jelentősen feltartóztatták. A kettős átkarolás azonban nem sikerült, mert a lengyelek részben a szárnyakon végrehajtott ellentámadásaikkal, részben pedig azért, hogy a nyomás alól kivonták magukat, teljesen felborították Tuchaczewski tervét. A túlerő hatására azonban a lengyelek az egész vonalon visszavonulni kényszerültek, főleg azért, mert a III. lovashadtest Daugvapils-től délre a vasútvonalat is elérte. Az oroszok sikereinek számbeli fölényük mellett az volt az oka, hogy a lengyel vezetők még mindig a világháború állásharcának hatása alatt állva, a mozgóháború harcászati elveit nem alkalmazták, hanem az állásharc elvei szerint, — de természetesen a megfelelő tüzérség és műszaki eszközök nélkül, — akarták az orosz támadást felfogni.

A lengyelek visszavonulása, de főleg a kezdő sikereket kellőképpen kiaknázni nem tudó oroszok tétlensége következtében, 6.-án az oroszok elvesztik az ellenséggel való érintkezést. Majd 7.-én újból megkezdik a támadást és július 14.-én az orosz 4. hadsereg elfoglalta Wilno-t, innen a III. lovashadtest a vasútvonallal párhuzamosan nyomult előre Grodno felé. Ettől kezdve a lengyelek folytonosan visszavonulnak az oroszok elől és augusztus 14.-én hajnalban Varsó külvárosaiban már az oroszok lovas járőrei portyáztak.

Döntő befolyással voltak a háború további menetére a hadszíntér déli részében lejátszódott események. Itt az orosz

erőknek sikerült az első támadási célt, a Sluczka folyó vonalát elérni. Mint ismeretes, ezen a szakaszon működött az északi 12. és a déli 14. szovjet hadseregek között Budienni lovashadserege, Budienni a július 1.-én meginduló támadásnál három nap alatt 150 kilométert haladva, két oszlopban előnyomulva Rowno felé tört elő és a várost a 3. légiós hadosztály többszöri ellentámadása dacára is július hó 4.-én éjjel elfoglalta. A 2. lengyel hadsereg ekkor északi irányban vonul vissza és onnan a 3. hadseregtől kapott erősítések, valamint északi szárnyhadosztályának beérkezése után ellentámadást indít Rowno ellen. A várost július 8.-án sikerült visszaszerezni és Budienni lovashadserege déli irányban Dubno felé vonult vissza.

A Rowno-i csatának a következménye az volt, hogy az oroszok támadása egyidőre megakadt és Budienni lovashadserege ahelyett, hogy a természetes északi irányba nyomult volna előre, dél felé szorult. Mivel a lengyelek a déli hadszíntérről az erőket fokozatosan az északi hadszíntérre vonták el, az itt lévő erők igen meggyöngültek: a 2. hadsereget fokozatosan az északi hadszíntérre dobták át. Az itt maradt 3. és 6. hadseregek, valamint az ukrán csoport nem tudtak ellentállni az oroszok nyomásának és Sarny-t, Rowno-t és Dubno-t az oroszok ismét birtokba veszik, sőt Budienni június 20.-án már Luck-ot is megközelíti. Az oroszok ereje azonban ezen a szárnyon meggyöngült és Budienni a lengyel arcvonal mögül az arcvonal elé került. Ahhoz pedig, hogy az északon folyó hadműveletekbe döntően beleavatkozzék, már nem volt elég ideje. Ezek az események nagyjában akkor játszódtak le, amikor Tuchaczewski üldöző hadseregcsoportja a Niemen vonalát átlépte. Ebben a helyzetben a déli hadseregcsoport azt a feladatot kapta, hogy a lovashadsereg a Dubno, Brody-i vasútvonal mentén előnyomulva Lemberget két oldalról átkarolva foglalja el, a 12. hadsereg Kowel, a 14. hadsereg pedig Tarnopol felé való előnyomulásra kapott parancsot.

A lengyel nemzet rendkívül válságos helyzetbe került. A feltartóztathatatlanul előnyomuló orosz erők rohamosan közeledtek a főváros felé. A legfőbb államvédelmi tanács a Spaaban üléselő nagykövetek tanácsához fordult közvetítésért, Rozwadowski tábornok, a vezérkari főnök a szovjet hadügyi népbiztosságához, Sapiaha herceg külügyminiszter pedig Csicserin külügyi népbiztoshoz táviratozott és fegyverszünetet és a béketárgyalások megkezdését javasolták. Az oroszok a harcéri sikerek hatására természetesen kitérő válaszokat adtak és a nagykövetek tanácsának közvetítése sem járt sikerrel. Ezekben a sorsdöntő napokban, amikor a lengyel nemzet legjobbjai is szívüket és önbizalmukat veszítve néztek az elkerülhetetlen vereség és a nemzeti összeomlás elé, bontakozott ki igazi teljességében Pilsudski tábornagy államférfiúi nagysága, — és mint a varsói csatában látni fogjuk, — hadvezéri zsenialitása.

A tábornagy ravatala a varsói székesegyházban.

A tábornagy egyéniségének lenyűgöző hatására megmozdult az egész lengyel nemzet, az önkéntesek ezrével siettek a zászlók alá, úgyhogy a döntő ellentámadásnál már mintegy 40.000—50.000 emberrel növekedett a lengyel haderő létszáma. Időközben július 23.-án Parisból elindult a Weygand tábornok és Jusserand nagykövet vezetése alatt álló francia bizottság is.

X.

A varsói csata és az orosz visszavonulás. A rigai békekötés.

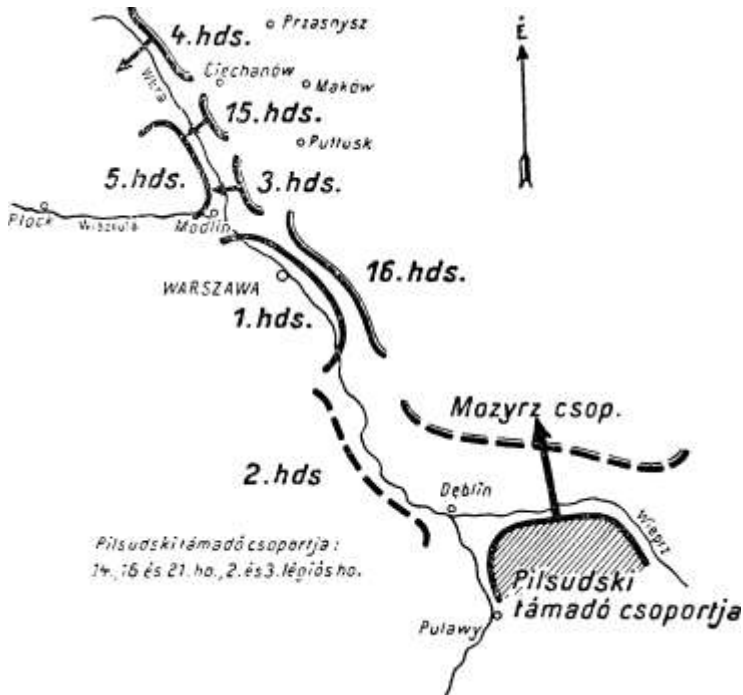
Augusztus 6-án az orosz hadseregek már általában a következő helyzetet érték el. A 14. hadsereg a keletporosz határ és Ostroleka között, a 15. hadsereg Ostroleka és Ostrów között a Bug északi partján nyomult elő, a 3. hadsereg a Bug balpartján Sokolów magasságában volt. Itt az arcvonal a Bug déli partján megtört és a 16. hadsereg széles kiterjedésben általában a Bug déli partján, a folyó Bresc-nél levő kanyarulatáig nyomult elő. Itt az arcvonal ismét megtört és a Bug jobbpartján húzódott dél felé. A Mozyrz-i csoport Brzesc és Wlodawa között készült a Bug-ot átlépni, ettől délre széles kiterjedésben a 12. hadsereg, majd Brody-tól nyugatra a lovashadsereg és végül Buczacz-tól keletre a 14. hadsereg nyomult elő.

Ebből a helyzetből fejlődött ki a varsói csata néven ismert lengyel ellentámadás, amelynek eredményeképpen az eddig diadalmasan előretörő oroszokat futásra kényszerítették és amely az egész háború sorsát eldöntötte. (Lásd. 5. számú vázlat.)

A lengyel ellentámadás Pilsudski tábornagy személyes műve, hadvezéri tehetségének és bátor elszántságának eredménye. A szellemesen elgondolt és vakmerően végrehajtott művelet értékét csak növeli az is, hogy a tábornagy maga állt az ellentámadást végrehajtó csoport élére és azt személyesen vezette.

Pilsudski tábornagy az ellentámadásra vonatkozó parancsát körülbelül egyidőben adta ki az oroszoknak a Varsó elfoglalásra vonatkozó parancsával. Bár időrendben később, augusztus 8.-án adták ki, előbb az orosz intézkedést ismertetem, mert ezen intézkedés végrehajtása közben érte az orosz erőket Pilsudski döntő ellentámadása.

Varsó birtokbavétele az északi hadseregcsoportha háramlott, mert a déli hadseregcsoportha előnyomulása a lengyel ellentámadások következtében lassabban haladt előre és feladata Lemberg körzetének birtokbavétele volt. Ezt a hadműveleti célt főként politikai szempontból tűzte ki a szovjet hadvezető-

5. számú vázlat.

sége, mert Keletgalicia fővárosának elfoglalása után az ukránokat akarta forradalmasítani. A katonai és politikai célkitűzések ilyen módon való alkalmazása, — mint jelen esetben is, — nem egyszer vezetett kudarokra. Ha jelen esetben a szovjet Lemberget figyelmen kívül hagyva, déli erejét is a főváros ellen fordítja, az eredmény más lett volna.

Az oroszok támadási terve nagyjában az volt, hogy amíg a déli hadseregcsoport Lemberg irányában előnyomul, addig az északi csoport zöme észak felől áttöri a lengyel felállítás balszárnyát és a Visztulán átkelve a Varsó, Cziechanów és Módiin körzetében gyülekezett lengyel erőket hátbatámadva Varsót elfoglalja. Az északi hadseregcsoport parancsnoka Varsó elfoglalására úgy intézkedett, hogy a Varsót támadó négy hadsereg (4., 15., 3. és 16.) a fővárostól északra, Varsó és Plock között lépi át a Visztulát.

Az oroszok tehát egy igen nagy megkerülő mozdulatot tettek, amely idővesztéssel járt.

Az ellentámadásra vonatkozó tervet Pilsudski tábornagy személyesen készítette és az erre vonatkozó parancsot augusztus 6-án adta ki. A tábornagy tervének alapját az képezte, hogy az

oroszkok északi csoportjának déli szárnya a gyors előretörés következtében majdnem fedetlenül maradt, mert úgyszólván elszakadt a lassan haladó déli csoporttól. Ezt a szabadon álló szárnyat támadta meg Pilsudski egy, a Wieprz-folyó mögött gyülekezett csoporttal. A terv részletei nagyjában a következők voltak:

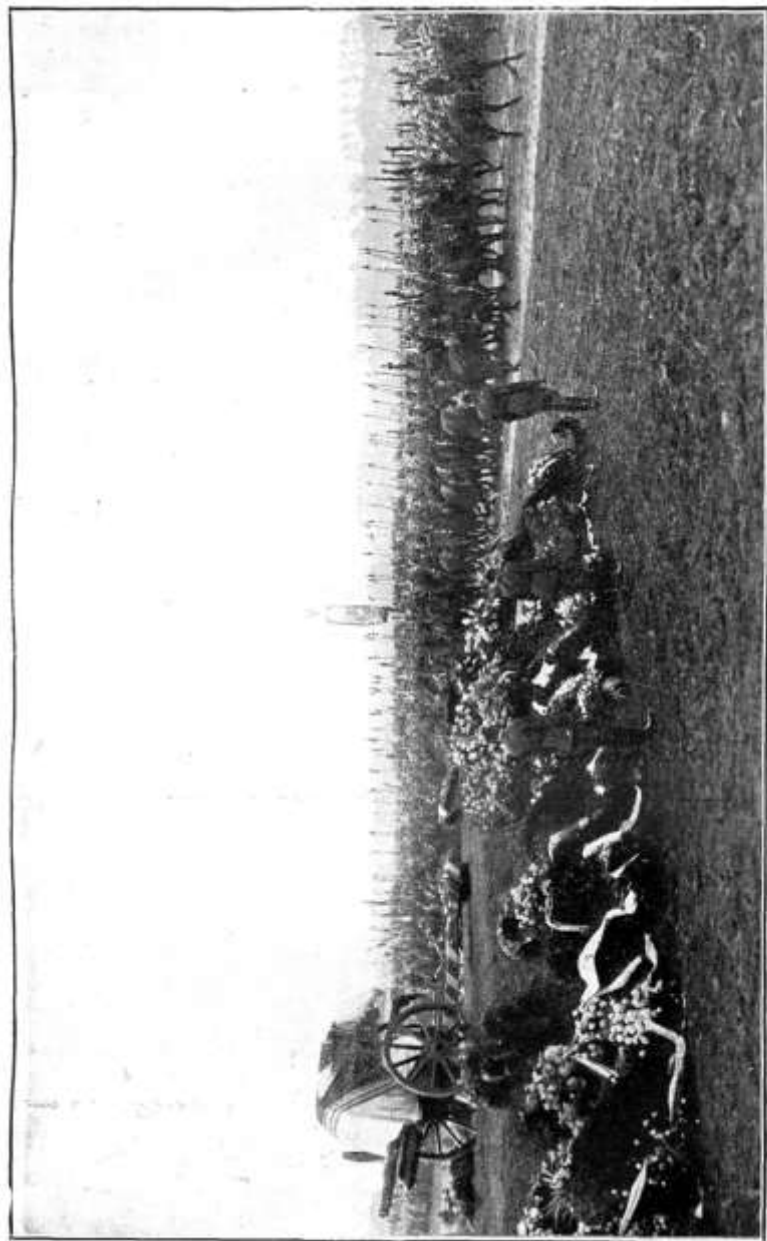
Az északi csoport (5., 1. és 2. hadseregek) Haller tábornagy parancsnoksága alatt az ellenség nyomása elől a Visztulának Deblin és Módiin közötti szakaszáig visszavonul és az ellenséges erőket magára vonva feltartóztatja mindaddig, amíg az ellentámadás érvényesül;

a déli csoport, amelynek parancsnokságát maga Pilsudski tábornagy vette át és amely a 4. és 3. hadseregek idevont részeiből (öt hadosztály) alakult, a Wieprz mögül északi irányban oldalba támadja a Varsó felé törő orosz erők balszárnyát.

Ez az alapján véve egyszerű és éppen ezért szellemes terv az ellentámadáshoz szükséges erők hiánya miatt kivihetetlennek látszott. A lengyel haderő zöme a főváros körül tétlenül csoportosult, a tartalékok már sorra felemésződtek és az idő is fogytán volt. Pilsudski bámulatos erélye, józan helyzetmérlegelése és a vakmerőséggel határos elszánt bátorsága azonban megoldotta ezt a lehetetlenséget is. Az ellentámadó csoportot úgy alakította meg, hogy a 4. hadseregnek a Bug mögött álló erőiből a 14., a 16. és 21. hadosztályokat az ellenségről való leválás után a Wieprz mögé vonultatta vissza és ugyanide vonta a déli hadseregcsoportban működő 3. hadseregből az 1. és 3. légiós hadosztályokat is. A támadást a tábornagy 17.-én akarta megkezdeni.

Az ellentámadáshoz csoportosuló hadosztályok feladata nem volt könnyű. A 4. hadseregből északról kivont hadosztályoknak heves harcok között kellett az ellenségtől megválni és azután egy kockázatos oldalmenetet kellett végrehajtaniuk. A délről idevont 1. és 3. légiós hadosztályok, amelyek a déli hadseregcsoportban mindig a legnehezebb feladatokat vállalták és amelyek Budienni erejét is megtörték, ismét bámulatraméltó teljesítményt hajtottak végre. A két hadosztály Rydz Smigly tábornok parancsnoksága alatt augusztus 8-án Horochów-nál és Hrubieszów-nál előbb egy sikeres támadást hajtott végre és azután részben vasúton szállítva, részben erőltetett gyalogmenetben indult meg a 150—250 kilométeres fekvő gyülekező hely felé.

¹ A támadó csapatok a kijelölt idő előtt egy teljes nappal elfoglalták a készenlét helyét és 12.-én Pilsudszki tábornagy is elutazott Pulawy-ba a támadó csoport főhadiszállására. Az ellentámadás sikere két dologtól függött: attól, hogy a déli hadseregcsoportnak sikerül-e Budienni lovashadseregének észak

A lovaság díszmenete a tábornagy ágyútalpra helyezett koporsója előtt

felé való előretörését megakadályozni és a főváros körül csoportosult erőknek sikerül-e megakadályozni, hogy az orosz főtámadó csoport 17.-e előtt a hátukba kerüljön.

Lássuk, hogyan fejlődött ki a helyzet ezalatt Varsótól keletre és északra az orosz főtámadó csoportnál.

A III. lovashadtest 9.-én elérte a Mlawa, Medlin-i vasútvonalat. Ekkor a lengyelek a veszélyeztetett balszárnyon az ott küzdő erőkből megalakítják az 5. hadsereget, amely 8-án azt a parancsot kapja, hogy Mlawa, Pultusk és Ciechanów vonalában jobbszárnyukat megtámadva tartóztassa fel az oroszokat és az Orzyc folyó vonalára dobja vissza. Mivel ez nem sikerült és az 5. hadsereg közben már a Wkra-folyó mögé vonult vissza, azt a parancsot adták, hogy 14.-én ennél a folyónál tartóztassa fel az oroszokat és innen dobja vissza az Orzyc mögé. Az 5. hadsereg és a 15. orosz hadsereg között a Wkra-nál elkeseredett harc fejlődik ki. Hol az oroszok, hol a lengyelek támadnak és főleg a 9., 17. és 18. lengyel hadosztályok hősiességük miatt sikerül is az orosz 15. hadsereget megállítani. Az orosz csoportosítás északi szárnyán támadó 4. hadsereg és lovashadtest pedig az előnyomulását nyugat felé folytatta anélkül, hogy a megakadt 15. hadseregen segítettek volna.

Az orosz erők zöme tehát északon részben az üres térben haladt nyugat felé, részben pedig a Wkra folyónál megakadt.

A varsói hídfő két védelmi övében is elkeseredett harc fejlődik ki, de az oroszok nem tudnak eredményt elérni. Tuchaczewski ekkor az eredeti intézkedés értelmében még mindig nyugat felé haladó és a Gdansk-i folyosó elvágására rendelt 4. hadsereget akarja délkelet felé fordítva az 5. lengyel hadsereg oldalába rendelni. Ezt a parancsát azonban csak a 4. hadsereg két szélső hadosztálya teljesíti, a zöm az eredeti irányba nyomul tovább előre.

Augusztus 16.-án az oroszok északon tehát mindenütt Varsóhoz közeledtek, de az előnyomulás üteme a lengyelek emberfeletti ellenállása és az orosz vezetés kapkodása, de főleg az északi szárnyon levő 4. hadsereg és III. lovas hadtest hatalmas kanyarodása következtében megakadt; a Varsót kelet felől arcban támadó 16. hadsereg pedig Pilsudski tábornagnak a Wieprz mögött készenlébe helyezett csoportja előtt oldalmozgást hajtott végre. Az oroszok déli hadseregcsoportja pedig változatlanul Lemberg irányában halad előre és az északi eseményekbe most már ideje nincs beavatkozni.

Ez volt az általános helyzet, amikor Pilsudski augusztus 16.-án, egy nappal a kitűzött nap előtt a Wieprz mögött gyülekezett csoporttal megindította az ellentámadást. Az egész csoport, azaz a balszárnyon álló négy hadosztály első támadási célja a Varsó, Brec-i műút volt.

A lengyelek támadása sikerrel járt. A 4. hadsereg élen lévő részei az oroszokat meglepték és azok pánikszerűleg vonultak vissza. Amikor a támadás kellő tért nyert, Pilsudski tábornagy távbeszélőn parancsot adott arra, hogy a varsói hídfőt védő lengyel erők is avatkozzanak be a támadásba.

Az ellentámadás teljes sikerrel járt és az oroszok a lendületes támadásból eszeveszett visszavonulásba mentek át.

Tuchaczewskit a lengyel ellentámadás meglepte. Augusztus 17.-én elrendeli, hogy a 4. hadsereg Przasnysk, Maków és Ciechanów körzetében csoportosuljon, a 3. hadsereg a Narew és Bug közötti területet tartsa, a 16. hadsereg vonuljon vissza a Liwiec-ig és ott védelemre rendezkedjék be. Augusztus 19.-én azonban az 5. lengyel hadsereg Maków, Pultusk és Ciechanów körzetéből újból támadásra indul és a 15. és 3. orosz hadseregek részeit visszaszorítja.

Augusztus 18.-án Pilsudski tábornagy az általános üldözésre adott parancsot.

A lengyelek üldözése gyorsabb és erélyesebb volt, mint az oroszoké júliusban. Az oroszok eszeveszett futásban keresnek menekülést és augusztus 28.-án az északi szakaszon már nagyjában Grodno-tól nyugatra, Grodek-től, Hajnowka-tól, Brzesc-től és Chelm-től keletre vannak.

A visszavonuló oroszok északi szárnya Grodno-tól nyugatra megállott és a várost szeptember első napjaiban veszik a lengyelek kézbe. A déli szakaszon Kowel, Rowno és Tarnopol szeptember közepén került a lengyelek kezére.

Az orosz visszavonulás alatt Csicserin külügyi népbiztos és Sapieha herceg, lengyel külügyminiszter megállapodtak, hogy a fegyverszüneti tárgyalást Rigában folytatják le. A fegyverszünetet, majd a békét is Rigában kötötték meg. A békeszerződés értelmében a Wilno-i kerület, a Lida, Baranowiczé, Sarny, Rowno-i vasútvonal és a volt orosz várháromszög Lengyelország birtokába került.

XI.

A rigai béke eredményei. Az 1921 márciusi alkotmány és annak hibái. Pilsudski nem fogadja el az elnöki állást. A sejmokrácia uralma.

A szovjet háborúban bebizonyosodott, hogy Pilsudski a lengyel nemzet legnagyobb fia, nemcsak megteremtője, hanem megtartója is hazája szabadságának. De bebizonyosodott az is, hogy Pilsudski, aki tulajdonképpen nem is volt tanult katona, egyike a világ legnagyobb hadvezéreinek. A varsói csata, — amelyről D'Aberton lord angol követ azt írta, hogy egyike a világtörténelem legnagyobb csatáinak, — nemcsak Lengyelországot, hanem az egész európai kultúrvilágot mentette meg. A varsói csatával Pilsudski bevonult a világtörténelem nagy hősei közé és vezérükért lelkesen rajongó katonái a legnagyobb kitüntetéssel, a tábornagi méltósággal ajándékozták meg.

Pilsudskinak azonban nem minden eszméje valósult meg. Nemzete nem tudta mindig követni és megérteni a távoli jövőbe előrelátó és magasan szárnyaló gondolatait. Mint egykor Bátor István, úgy ő is a hatalmas Jagelló birodalmat akarta egy államszövetség keretében megteremteni, amely a lengyel, az ukrán és litván népek szövetségéből állott volna. Ennek az eszméjének először Wilno elfoglalása után 1921 május 22.-én a litván nagyhercegség lakosságához intézett kiáltványában adott kifejezést. Ugyancsak ehhez az elvéhez híven vállalkozott a híres kiewi hadjáratára is.

A háború legfontosabb eredménye azonban a béke volt. A következő békeévek alatt az ifjú lengyel állam megerősödött, állami és társadalmi intézményei kiépültek és 1921 március 21.-én az országgyűlés kihirdette az új alkotmányt is. Ez az új alkotmány azonban nem vált a nemzet javára. Pilsudski azonnal felismerte az új alkotmány hézagait és előrelátta annak káros következményeit, de maga a nemzet csak később, saját kárán tanulta meg, hogy a törvény alkotóit a legnagyobb rosszakarat, de főleg a Pilsudski elleni ellenséges érzelmük irányította és hogy visszaéltek a nemzet jóindulatával. A törvényhozók abban a hiszemben voltak, hogy a köztársaság elnöke a jövőben

is Pilsudski marad és ezért olyan alkotmánytörvényt hoztak, amely teljesen megbénítja az elnök hatáskörét és tétlenségre kárhóztatta volna Pilsudski kiváló egyéniségét. Az állami szuverenitás minden tényezője az országgyűlés kezében maradt és a hatalom a többségi pártok kizárólagos tulajdona lett. A többségi párt uralmon maradását pedig egy megfelelően igazságtalan választójogi törvény biztosította. A társadalom csak akkor ébredt a szomorú valóságra, amikor az alkotmánytörvény káros következményei már jelentkezni kezdtek.

Az országgyűlés a rigai béke ratifikálása után lejtőre jutott. Pilsudski mint államfő, már az első ciklus végén összeütkezésbe került az országgyűléssel. A Ponikowski kormány ugyanis 1922 június 6.-án beadta lemondását, amit Pilsudski elfogadott. Mivel úgy látta, hogy az akkori válságos időkben erős kormányzásra van szükség, nem bízott abban, hogy az általa és az országgyűlés által közösen kijelölt kormány meg fog felelni a nagy feladatoknak. Ezért kérdést intézett az országgyűléshez, hogy magyarázzák meg az 1919 február 20.-Í kis alkotmánynak azon pontját, mely szerint „a kormányt az államfő az országgyűléssel való megegyezés alapján jelöli ki”. Egyben kérdést intézett arra vonatkozólag is, hogy milyen jogalapon működik az un. szenátorok konventje, amely az országgyűlés marsalljából és a pártok vezetőiből állott és minden kérdésben döntő szava volt. Így a szenátorok konventje bitorolta magának azt a jogot is, hogy a kormányelnököt kijelölje és azt kinevezés céljából az államfőnek bejelentse. Éppen ez a kérdés élezte ki ekkor is a helyzetet. Az országban valóságos parlamenti uralom (sejmokrácia) fejlődött ki és a hatalom teljesen a parlamenti pártok kezébe került. Pilsudski mégis érvényt szerzett akarátának és visszautasította a nemzeti demokratapárt által Korfantynak köztársasági elnökké való jelölését, aki a felső-sziléziai felkelés után, amelynek egyik vezére volt, igen nagy népszerűsége tett szert, de akinek nyíltan a szemére vetették, hogy megvesztegethető.

Az 1922 novemberi választások után összeülő új országgyűlés sem volt külön a réginél és a további egészséges fejlődésre nem nyújtott semmi biztosítékot. Pilsudski ekkor már az államfői méltóságot sem fogadta el, mert nem akart a kis alkotmány értelmében a lengyel államnak minden jog nélküli feje lenni. Maga helyett Narutowicz Gábort ajánlotta az államfői méltóságra, akit az államfői eskü letétele után néhány nappal egy gonosz politikai kalandor agyonlőtt. Bebizonyosodott, hogy a merénylet szála a nemzeti demokratapárthoz vezetnek, amely ekkor a Nemzeti Egyesülés címet vette fel. (Röviden: N. D.-Endecja) Narutowicz után a választás Wojciechowskira esett.

Az első elnök halála mélyen megrázta a nemzet lelkiismeretét. És bár a merényletet mindenki elítélte, mégis akadtak olyanok, akik a halálraítélt és kivégzett gyilkos emlékét dicsőí-

A lengyel hadsereg legidősebb tábormokai a krakkói Wawel kriptájába viszik a tábornagy koporsóját.
Az élen Rydz Smigly Edwárd és Sosnkowski Kázmér tábormokok.

teni kezdték és így még jobban züllesztették az amúgy is mélyre sülyedt erkölcsi légkört. A nemzeti demokratapárt, amely a legélesebb harcot folytatta Pilsudski ellen, ezzel magára vállalta annak a gonosz tettek minden erkölcsi felelősségét.

Pilsudski, aki mindig tárgyilagos és megbocsátó volt ellenfeivel szemben, ekkor ismerte fel valójában, hogy milyen mélyre buktak ezek az emberek, akik pedig azt hirdették, hogy az egész nemzet akaratát képviselik. Ezek az események olyan nagy hatással voltak rá, hogy, — bár az országgyűlés törvénybe iktatta, hogy mint államfő és hadvezér jól szolgálta hazáját, — félrevonult a közélettől és elhárította magától azt, hogy ezekkel az emberekkel együtt dolgozzék. A Varsó melletti Sulejowek-be vonult vissza és háborús élményeinek, főleg az 1920. évi hadjárat emlékeinek leírásával foglalkozott. Az állami és társadalmi életben a züllési folyamat nem szűnt meg és Pilsudski tekintélye éppen visszavonultságában emelkedett a legmagasabbra, a nemzet jóakarató és egészséges erkölcsi felfogású elemei éppen akkor ismerték meg valójában messze kimagasló erkölcsi fölényét. De a gyűlölet és a féltékenység továbbra is dolgozott. Amikor egyszer nevenapján a hadsereg tisztikarának képviselői Sulejowek-be mentek, hogy a hadsereg jókívánságait tolmácsolják, a nemzeti demokraták sajtója azt kívánta, hogy ezeket a tiszteket állítsák haditörvényszék elé. Az egyszerű udvarházat, amelyben lakott, kémek serege vette körül, akik minden lépését és minden látogatóját ellenőrizték. Élete ennek ellenére nyugodtan folyt és Sulejowek lassanként a hazájuk sorsán aggodó hazafiak zarándokhelye lett.

A helyzet közben egyre rosszabodott. A sejmokrácia valószínű kormányzási rendszerré vált és mint a polip magához szívta az egész állami hatalmat. Támadásaikban nem kímélték még az annyira fontos állami szerveket sem, mint a hadsereg és a külképviseletek. A közigazgatás színvonala a legalacsonyabb fokra sülyedt. A közhivatalok betöltésénél a politikai pártállás volt a döntő és így a hivatalok a legselejtebb elemekkel voltak megtöltve, akik működésükben csak a saját egyéni érdekeiket nézték. Az állam és az állami intézmények a politikai pártok szabad zsákmánya lett és az államhatalom tekintélye egyre jobban sülyedt. A képviselők megfélemedtek a haza és a köz iránti kötelességeikről és kizárólag a maguk érdekeit nézték, a megvesztegetés és zsarolás mindennaposá vált. Az egyik pártvezér, aki miniszterelnök is volt, egy alkalommal például pártjának politikai álláspontját attól tette függővé, hogy bátyja megkapja-e a sertéskiviteli engedélyt Németországba.

A pénzhígítás, amelyet a minden szakértelmet nélkülöző vezetők hoztak létre, az ezzel járó általános értékromlás és a gazdasági helyzet lerombolása a visszaéléseknek teremtett kedvező légkört, de egyben az általános elkeseredést is növelte.

Lássuk, hogy jellemezte Pilsudski ezt a helyzetet: „Az új-

jászületett országban a nemzet lelke nem született újjá . . . A hatalomra a hitványok és haszontalanok kerültek. A nemzet csak egy tekintetben született újjá, a harckészség és honvédelmi áldozatkészség terén. Ennek köszönhetem azt, hogy a háborút győzelmesen tudtam vezetni. Újjászületést semmilyen más téren nem tapasztaltam. A személyek és pártok vetélkedése állandósult, valami különös szenny árasztja el a közéletet és a semmirevaló, megvesztegethető elemek kerültek a vezető állásokba. Lengyelországban az emberi aljasság általánossá vált. A demokrácia szabadságeszméit úgy használták ki, hogy meggyűlöltették az emberekkel a demokráciául. A pártérdek mindenek felett állt. Lengyelországban annyi párt keletkezett, hogy a közönség meg sem ismerhette azokat. S mindez az állam érdekei, elsősorban az államhatalom tényezői ellen irányult. Nekem mint államfőnek megkeserítették az életem az állandó torzsalkodásokkal és csalásokkal. Én csak azért nem buktam el, mert mindnyájuknál erősebb vagyok. Az államhatalom egy másik tényezőjét egyszerűen agyonlőtték és a gyilkosság értelmi szerzői büntetlenek maradtak. A harmadik tényező a vergődő képviselőház és szenátus volt.”

Az erkölcsi sülyedés értelmi szerzői, a megvesztegetett egyéniségek a nép jogos haragját váltották ki és 1923-ban Krakkó utcáin testvérharcra is sor került. A nemzet testén a fekély egyre nagyobb lett és ha fel nem fakadt volna, a nemzet életével fizette volna meg.

Az 1926 májusi államfordulat. A haderő kiépítése, belpolitikai reformok, a központi hatalom megszilárdítása, az 1934. évi alkotmánytörvény. Pilsudski betegsége és halála.

Pilsudski, aki őrző tekintetét sohasem vette le a nemzet élete folyásáról, figyelmeztette Wojciechowski elnököt engedékenységére várható következményeire és arra a férfias elhatározásra akarta rábírni, hogy függetleníse magát a pártok befolyásától. Az elnök azonban tehetetlen volt a pártokkal szemben és Pilsudskinak azt a választ adta, hogy „szeretne a pártok nyomásának ellentállni, de nem tud.” A helyzet tehát gyors elhatározást követelt és elérkezett az erős jellemek cselekvésének az ideje.

Pilsudski, mint annyi válságos pillanatban tette, úgy ez alkalommal is vállalta a felelősséget és 1926 májusában, Wojciechowski elnök lemondása alkalmával kenyértörésre vitte a dolgot. Az országgyűlést május 6.-án katonai karhatalommal feloszlatta és azonnal kiírta az új választásokat. Pilsudski erre az erélyes, de alkotmányos érzületével ellentétben álló lépésre azért határozta el magát, mert érezte, hogy élete nagy műve, az önálló Lengyelország jövődő boldogulása forog veszélyben és mert felelősségérzete nem tűrte, hogy a közállapotok további romlását tétlenül nézze.

„Háborút indítottam a gazemberek, semmirekelők, gyilkosok és rablók ellen és ebben a harcban nem engedek.. ” mondta 1926 május 20.-án a parlamenti pártok képviselőinek. Majd így folytatta: *„A képviselőháznak és a szenátusnak túlsók előjoga van, de úgy volna helyes, ha az állam vezetőinek volna több joga. Adjátok meg a lehetőségét annak, hogy a vezetők felelősségétől. Ez az ő joga! Az én programom az, hogy megszüntetem a visszaéléseket és egyengetem a tisztesség útját. Én várok, de biztosítom az urakat arról, hogy én nem változom meg! Mindenkinnek a pártérdekek fölé kell emelkednie, az államot lélekzethez kell juttatni és az új képviselőknek tisztességeseknek*

kell maradni. Ha rólam, van szó, újólag ismétlem, hogy én nem változom meg! A rablókat pedig üldözni fogom!”

És hogy a nemzet közvéleménye mennyire Pilsudski véleményén volt, hogy erélyes közbelépése a nemzet egész egyetemének osztatlan helyeslésével találkozott, hogy a nemzet teljes bizalma csak benne összpontosult, azt az bizonyítja, hogy az országgyűlés május 31.-én hatalmas szótöbbséggel újból a köztársaság elnökévé választotta meg.

De Pilsudski kötelességérzeténél csak a szerénysége volt nagyobb és nem fogadta el ezt a kitüntető méltóságot. Nem címekre és méltóságokra vágyott, tetteiben egész életében csak a kötelességérzet és a hazájáért és nemzetéért való rajongó odaadása és áldozatkészsége sarkalta. Az elnöki méltóságot tehát nem fogadta el, hanem maga helyett régi munkatársát, Moszcicki Ignác egyetemi tanárt ajánlotta elnökül. De a kötelességek és a munka elől azért nem tért ki. Ő, a lengyel állam megteremtője, megtartója és megvédője, minden lengyel rajongásig tisztelt bálványa nem átalotta azt sem, hogy az elnöki méltóságnál szerényebb állásban, de nagyobb felelősségű munkakörben dolgozzon hazája javára. A kormány vezetését két ízben is elvállalta. Először 1926 októbertől 1928 május 27.-ig, majd 1930 augusztusától decemberig volt kormányelnök, a hadügyminiszteri tárcát és a hadsereg főfelügyelői állást pedig végig megtartotta.

A belső rend megszilárdítása és a közélet megtisztítása után Pilsudski hármas feladatot tűzött maga elé: először a lengyel hadsereget olyan színvonalra akarta emelni, mint azt a nemzet nagyhatalmi állása és az ország geo- és ethnopolitikai helyzete megköveteli, másodsor olyan alkotmányt akart teremteni, amely a nemzet sorsát nem teszi a parlamenti pártok játékszerévé, hanem módot ad arra, hogy a nemzet sorsának irányításában a népi akaraton alapuló tekintélyi kormányzatnak jusson a döntő szó és végül Lengyelországnak a lélekszám-szerű és területi nagyságához, valamint népének kultúr színvonalához mért külpolitikai tekintélyt akart biztosítani.

Ezért mint hadügyminiszter és mint a hadsereg főfelügyelője, régi munkatársaival lankadatlan erővel dolgozott tovább a haderő, a hajóhad és a légi erők kiépítésén. Munkájának eredményeképpen a lengyel hadsereg színvonala, technikai felkészültsége és harckészsége felveszi a versenyt Európa katonailag számottevő hatalmainak hadseregével és ez a jól felszerelt és kitűnően kiképzett, de főleg magas erkölcsi színvonalon álló hadsereg az első tényezője Lengyelország nagyhatalmi állásának. A hadsereg legfelsőbb vezetése terén is a tekintélyi elvet valósította meg. A hadsereg főparancsnoka a köztársasági elnök, aki békében ezen hatáskörét a hadügyminiszter és a hadsereg főfelügyelője útján gyakorolja. Ezt a két állást haláláig Pilsudski viselte. Háború esetén a mozgósított hadsereg főve-

A tábornagy ezüst koporsója a krakkói Wawel kriptájában.

zére a hadsereg főfelügyelő lesz. Az ország általános honvédelmi kérdéseit a nemzetvédelmi tanács intézi, amelynek a köztársasági elnök, a miniszterelnök, a hadügy-, külügy- és pénzügyminiszterek, valamint a hadsereg főfelügyelője a tagjai.

De nagy művét 'belpolitikai téren is folytatta: egy olyan erős központi hatalmat akart létesíteni, amely megmenti a nemzetet a pártharcok szenvedélyétől és a párturalom visszaéléseinek lehetőségeitől. Ezért legnagyobb eréllyel az alkotmánytörvény módosításán dolgozott. Irtózott a demagógiától és jól tudta, hogy csak a nép igazi akaratára támaszkodó független központi hatalom képes a nemzet létkérdéseiben minden külső befolyástól, szenvedélytől és elfogultságtól mentesen, csak a haza érdekeit szem előtt tartva, dönteni. Mint aki jól ismerte hazája történelmét és tisztában volt a pártharcok és a liberum veto, a híres „nie pozwolam” szomorú következményeivel, jól látta az 1921. évi alkotmány törvény hibáit és hézagait is és az 1926. évi fordulat óta számtalan módosítással igyekezett annak hiányosságait és ferdeségeit pótolni és ellensúlyozni.

Az 1921 évi alkotmány azonban alapjában volt hibás és apróbb részletmódosításokkal nem lehetett az alapvető hibákat, de legfőképpen az alkotmánynak alapeszméjét és szellemét megváltoztatni. Ezért az alkotmány gyökeres megváltoztatására már 1929-ben javaslatot terjesztettek a képviselőház elé. A javaslat öt évi vita után, 1934 január 26.-án vált törvénnyé. Az új alkotmány lényegében különbözik a régitől, mert míg az a parlamenti demokráciát tartotta szem előtt, addig ez az erős központi hatalom, az államfői tekintélyen nyugszik. Az alkotmány első pontja szerint a lengyel állam a területén élő lakosság legfőbb java. Legjobb fiainak áldozatos küzdelmével támadt új életre és minden nemzedék történelmi örökség gyanánt adja át a következő nemzedéknek. Minden nemzedéknek teljes erejével kötelessége az állam javát szolgálni, és ezért az utódoknak felelős.

Míg a régi alkotmány szerint az állami főhatalom az országgyűlés kezében volt, addig ma „*az állam oszthatatlan és egységes hatalma az elnök kezében összpontosul.*” Az elnök nevezi ki és bocsátja el a miniszterelnököt, ennek javaslata alapján nevezi ki, vagy menti fel a minisztereket, ő hívja össze vagy oszlatja fel az országgyűlést és a szenátust, ő az egész haderő főparancsnoka, ő illeti meg a követküldés és hadüzenet joga, ő köthet szerződéseket a külállamokkal és ratifikálja azokat. A köztársaság elnökét hivatalos ténykedésért nem lehet felelőségre vonni.

A kormányzás teendőit a minisztérium végzi, amely a köztársaság elnökének felelős. A képviselőházat titkos szavazással választják: indítványozó, törvényelőkészítő és törvényhozó joga van. A szenátus, mint az országgyűlés második kamarája a törvényhozásban szintén részt vesz, de indítványozó és törvényelőkészítő joga nincs.

Az 1934. évi lengyel alkotmány teljesen Pilsudski elgondolásának felelt meg: az alkotmányos munkába a legszélesebb néprétegeket vonta be, azoknak a közzel szemben fennálló felelősségét növelte, de a központi hatalom erősítésével korlátot szabott az egyéni önzésnek és a pártszenvedélyeknek.

A nyugat felé irányuló bolsevista invázió teljes letörésével, a lengyel hadsereg harckészségének magas színvonalra való emelésével, de különösen határozott és eszélyes külpolitikai állásfoglalásaival Pilsudski Lengyelország külső tekintélyét rendkívüli módon emelte. Külpolitikájában mindig nagy elődei, a Piastok, a Jagellók, Báthori István és Sobieski János nyomdokain haladt: a lengyel nemzetet nyugat és kelet határán a nyugati műveltség védőbástyájának tekintette. Jól ismerte hazája geo- és ethnopolitikai helyzetét, valamint a szláv és germán tömegek közötti rendkívül kényes elhelyezkedését. De jól tudta azt is, hogy a két nagy világhatalom között a lengyel nemzet nemcsak ütköző, hanem kiegyenlítő tényező is lehet. Ezért, — hatalmi állásuk fentartása mellett, — mindkét szomszédjával jó viszonyt igyekezett fenntartani. A rigai békekötés Oroszországgal biztosította hosszú időre a békét és a harmadik német birodalommal a nyugati határok kérdésében tíz esztendőre kötött szerződés azt bizonyította, hogy ezen az oldalon is meg fogja találni a megnyugtató megoldást. Pilsudski a magyar nemzetnek nagy barátja volt. Ismerte és nagyra értékelte a két nemzet közös történelmi kapcsolatait és a két nemzet közötti szívélyes viszonyt az 1934. évi kulturális szerződéssel pecsételte meg, amely kezdő lépése egy későbbi, de mélyebb kapcsolatnak.

Élete utolsó éveiben végzetes betegség támadta meg. Tudta, hogy betegsége gyógyíthatatlan, de ennek ellenére is lankadatlan erővel végezte munkáját és minden gondolata az volt, hogy halála után a lengyel államot rendezett viszonyok és a biztos fejlődés reményében hagyja hátra utódaira. A végzetes betegség mindössze halála előtt néhány hónappal vált válságossá és végül is 1935 május 12.-én, az esti órákban elragadta Lengyelország legnagyobb fiát. Pilsudski József elmúlása mély gyászba borította az egész lengyel nemzetet. Halálos ágyát a varsói Belvedere palotában özvegye és két leánya, a lengyel állami és társadalmi élet vezetői állták körül, ravatalához a nemzet százezrei zárandokoltak, hogy leróják kegyeletük adóját a haza nagy atyjával szemben. De a világtörténelmi arányúvá nőtt nagy ember halála az egész világ kegyeletét felkeltette: a külföldi uralkodók és kormányok elhunytá alkalmával sorra fejezték ki részvétüket a lengyel nemzetnek.

A köztársaság elnöke Pilsudski halála alkalmával a következő üzenetet intézte a gyászoló nemzethez:

„Pilsudski József tábornagy elhunyt. Életében végzett nagy munkájával megteremtette a nemzet erejét, lángeszével és akaratának lankadatlan erőfeszítésével feltámasztotta az ál-

A tábornagy szívét tartalmazó ezüst urna, amelyet végakaratóhoz híven a Wilnoban nyugó édesanyja lábainál temettek el.

lamot. Lengyelországot élvezette hatalma feltámadásának útjára és felszabadította erőit, amelyen Lengyelország jövőjének 'kell nyugodnia. Hatalmas munkájának gyümölcseként megadott neki, hogy államunkat élő, életképes és életre félkészült valóságnak lássa. Az elhunyt, aki történelmünk legnagyobb embere volt, az elmúlt idők mélységéből merítette lelkének erejét és szellemének emberi értéket meghaladó erőfeszítésével előre látta a jövődő útjait. Azt kívánom, hogy a gyász és a fájdalom növelje nagyra az egész nemzetben annak a felelősségnek a megismerését, amelynél az ő szellemének és a jövő nemzedéknek tartozunk!'

Pilsudski tábornagyot az egész nemzet osztatlan részvéte mellett és a külföldi államok képviselőinek jelenlétében, Lengyelország nagy fiainak nyugóhelyére, a krakkói Wawel kriptájában helyezték örök nyugóvóra. Szívét végakarataához képest a Wilnoban nyugvó hön szeretett édesanyja lábaihoz temették. Lengyelország legnagyobb fia a krakkói várkastély kriptájában alussza örök álmát Sobieski János király, Kosciusko Tadeusz és Poniatowski József mellett és őrző szelleme ott lebeg az egész nemzet felett, amely emlékét örök időkre a szívébe zárta, nagy életének tanításait magába fogadta és hatalmas egyéniségének fáklyaként világító, ragyogó példájából merít erőt Lengyelország jövődő boldogulásának munkálására.

TARTALOM:

Pilsudski József	3
I. Pilsudski családja, gyermekkora és iskolai évei.....	11
II. Pilsudski az ifjúsági vezér. Elfogatása, szibériai száműzetése. Részvétele a szocialista mozgalmakban, a „Robotnik” szerkesztője, újabb elfogatása, szökése osztrák területre	14
III. Külföldi utazásai, az orosz-japán háború, vállalkozások orosz területen, a lövészcsapatok megalakítása, a lengyel légiók a világháborúban, Orosz-Lengyelország felszabadítása, Pilsudskit a németek Magdeburgban internálják	19
IV. Hazatérés Magdeburgból. Az önálló lengyel állam megalakul. Pilsudskit államfővé választják. A kezdeti nehézségek, a belső rend megszilárdítása.....	27
V. A szovjet és Lengyelország katonai helyzete 1919-ben	31
VI. A lengyel-orosz hadszíntér jellemzése. Események 1920 első negyedében. Erőcsoportosítás és tervek 1920 április végén.....	34
VII. Pilsudski kiewi hadjárata	37
VIII. A májusi orosz támadás és lengyel ellentámadás. A júniusi orosz támadás Ukrajnában.....	41
IX. A júliusi orosz főtámadás előkészítése. Az intézkedések.....	44
X. A varsói csata és az orosz visszavonulás. A rigai békekötés	48
XI. A rigai béke eredményei. Az 1921 márciusi alkotmány és annak hibái. Pilsudski nem fogadja el az elnöki állást. A sejmokrácia uralma.....	53
XII. Az 1926 májusi államfordulat. A haderő kiépítése, belpolitikai reformok, a központi hatalom megszilárdítása, az 1934 évi alkotmánytörvény. Pilsudski betegsége és halála	57